МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра соціальних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «МАГІСТР»

«ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА»

Студент _____ Грінчук В.Л.
(підпис)

Науковий
керівник _____ д.політ.н., проф. Давиденко В.В.
(підпис)

Рецензент _____ к.пед.н., доц. Опушко Н.Р.
(підпис)

Допущено до захисту
Т.в.о. завідувача кафедри соціальних технологій
_____ «24» січня 2025 р. Путінцева В.В.
(підпис)

Вінниця – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ» 7
1.1. Еволюція та значення інклюзивної освіти в Україні 7
1.2. Нормативно-правова підтримка інклюзивного навчального середовища11
1.3. Підходи до соціально-педагогічного забезпечення інклюзивного середовища в освіті 17
Висновок до розділу 1 22
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ 24
2.1. Виклики та труднощі при реалізації інклюзивного навчального процесу 24
2.2. Важливість педагогічного колективу та шкільної спільноти для інтеграції дітей з ООП 32
Висновок до розділу 2 39
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА 401
3.1. Методики роботи з дітьми з особливими освітніми потребами 411
3.2. Підготовка майбутніх соціальних працівників до практичної діяльності в сфері інклюзивної освіти 500
Висновок до розділу 3 61
ВИСНОВКИ 63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 66
ДОДАТКИ 732

ВСТУП

Інклюзивне освітнє середовище є важливим аспектом сучасної освіти, що сприяє розвитку толерантності, соціальної справедливості та рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних потреб та особливостей розвитку. Зокрема, воно передбачає інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в загальноосвітнє середовище, що сприяє їхній соціалізації та забезпеченню рівних можливостей для навчання й розвитку. Проте створення інклюзивного освітнього середовища є не лише педагогічною, а й соціальною проблемою, яка потребує комплексного підходу, що охоплює не тільки педагогічні методики та технології, а й соціально-психологічну підтримку, правову допомогу та підготовку фахівців.

В Україні питання інклюзивної освіти набувають все більшої актуальності з урахуванням як міжнародних стандартів, так і національної стратегії розвитку освіти. Проте, попри значні досягнення в цьому напрямі, проблеми, що виникають під час впровадження інклюзивного навчального процесу, зокрема у контексті соціально-педагогічного забезпечення, залишаються актуальними. Це стосується як недостатньої підготовленості педагогічних кадрів, так і недостатнього соціального сприйняття інклюзії, що є важливою перепоною для ефективної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище.

У зв'язку з цим особливу увагу слід приділяти науковому осмисленню інклюзивного освітнього середовища, його соціально-педагогічного забезпечення, нормативно-правової підтримки та викликів, з якими стикаються учасники навчального процесу. Тема даного дослідження є надзвичайно важливою для розвитку соціальної педагогіки, оскільки вона дає змогу глибше зрозуміти соціальні механізми підтримки інтеграції дітей з особливими потребами в освітньому середовищі та визначити шляхи вдосконалення соціально-педагогічних підходів до вирішення цієї проблеми.

Інклюзивне освітнє середовище є складовою частиною стратегії соціального включення та забезпечення рівних прав для всіх дітей, зокрема тих, що мають особливі освітні потреби. Ідея інклюзивної освіти базується на принципах толерантності, рівності можливостей і доступу до якісної освіти для всіх учнів без винятку. Вона має важливе соціально-педагогічне значення, оскільки дозволяє знизити рівень дискримінації та ізоляції дітей з ООП, сприяє їхній соціалізації та розвитку. Проблеми, що виникають під час реалізації інклюзивної освіти, вимагають комплексного підходу, що включає як освітні технології, так і соціально-психологічну підтримку, підготовку фахівців, а також забезпечення нормативно-правової бази, яка сприяє розвитку інклюзії в Україні [61; 66].

Однак на шляху до створення ефективного інклюзивного освітнього середовища виникають численні труднощі. До основних з них належать недостатня підготовленість педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами, відсутність достатньої кількості ресурсів для адаптації навчальних планів і програм, а також соціальні стереотипи та упередження щодо дітей з ООП. Це створює додаткові труднощі у впровадженні інклюзивного навчання на практиці, що зумовлює необхідність дослідження проблеми на теоретичному та практичному рівнях.

Питанню інтегрованого навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку приділяли увагу численні фахівці в галузі соціальної, корекційної, спеціальної педагогіки та дефектології: Л. Аксьонова, В. Бондар, Є. Бондаренко, М. Веденіна, М. Власова, О. Глоба, В. Григоренко, П. Горностай, Г. Іващенко, Б. Пузанов, О. Усанов.

В Україні окремі аспекти проблеми інтегрованого навчання висвітлюються у працях А. Колупаєвої, М. Сварника, В. Синьова, Н. Софій, М. Шеремет, В. Тарасун, О. Таранченко, А. Шевцова та ін.

Метою дослідження є аналіз інклюзивного освітнього середовища як соціально-педагогічної проблеми, вивчення основних аспектів його створення та функціонування в Україні, а також визначення соціально-педагогічних

підходів, які сприяють ефективній інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітнє середовище.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати еволюцію та значення інклюзивної освіти в Україні.

2. Оцінити нормативно-правову підтримку інклюзивного навчального середовища в Україні.

3. Визначити основні підходи до соціально-педагогічного забезпечення інклюзивного середовища в освіті.

4. Розглянути педагогічні та соціальні чинники, що впливають на впровадження інклюзивної освіти.

5. Дослідити практичні аспекти створення інклюзивного освітнього середовища та методики роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Об'єктом дослідження є інклюзивне освітнє середовище в контексті соціально-педагогічної проблеми інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні заклади.

Предметом дослідження є соціально-педагогічні аспекти створення та функціонування інклюзивного освітнього середовища, зокрема педагогічні методики, нормативно-правова база та роль соціального сприйняття інклюзивної освіти в Україні.

Методи та методики дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, систематизація, узагальнення раніше проведених досліджень з обраної проблематики;
- *емпіричні:* анкетування, експериментальне вивчення зазначеної теми дослідження.

База дослідження. Дослідження було реалізовано на базі Вінницького соціально-економічного інституту Університету "Україна". Вибірка складалася з 17 науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти та 30 студентів ВСЕІ за спеціальністю «Соціальна робота».

Публікації. Грінчук В.Л., Костенко Н.І. Теорія та практика соціальної роботи та корекція педагогіки. Реабілітація: фізична, психологічна, соціальна.

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 17-18 травня 2024 р. За заг. ред. Г.В. Давиденко. Вінниця : ТОВ «ДРУК», 2024. 349-352 с.

Грінчук В.Л., Костенко Н.І. Особливості соціальної взаємодії в інклюзивних студентських групах як ключовий фактор формування толерантного середовища закладів вищої освіти. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: збірник матеріалів XXIV міжнародна наук.-практ. конф., 26-28 листопада 2024 р. / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ: Ун-т «Україна», 2024.

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (63 найменувань) та додатків. Загальний обсяг складає 86 сторінки, з них 80 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ»

1.1. Еволюція та значення інклюзивної освіти в Україні

Інклюзивна освіта є сучасною концепцією навчання, яка спрямована на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, психічних, інтелектуальних чи соціальних особливостей. Її сутність полягає у створенні таких умов, які дозволяють кожній дитині реалізувати свій потенціал у максимально сприятливому середовищі, де враховуються її індивідуальні потреби.

Ця форма освіти базується на ідеї інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітні навчальні заклади, що дозволяє їм бути частиною суспільства, розвивати соціальні навички та отримувати підтримку в процесі навчання. Водночас інклюзія приносить користь і для інших учнів, сприяючи формуванню толерантності, емпатії та готовності взаємодіяти з різними людьми.

Основою інклюзивної освіти є міжнародні стандарти, такі як Декларація прав дитини, Конвенція про права осіб з інвалідністю та принципи освіти для всіх. Вона ґрунтується на переконанні, що кожна дитина має право на рівні можливості для розвитку, незалежно від особливостей її здоров’я чи соціального статусу [6].

Інклюзивна освіта є важливим кроком до створення гармонійного, справедливого суспільства, яке забезпечує всім своїм членам рівні права та можливості для самореалізації. Її впровадження вимагає не лише змін у підходах до навчання, а й формування нового світогляду у всіх учасників освітнього процесу.

Еволюцію освітнього процесу для осіб із порушеннями розвитку в Україні можна представити через кілька основних етапів [18]:

Релігійно-благодійний період (до початку 19 століття). У цей час основну роль у вихованні дітей із особливими потребами відігравали церкви та монастирі. Благодійність стала рушійною силою створення перших навчальних осередків, орієнтованих на такі категорії.

Поява приватних навчальних закладів (19 – початок 20 століття). Завдяки підтримці меценатів та філантропів почали з'являтися приватні освітні установи, спрямовані на допомогу дітям із розвитковими особливостями.

Нормативно-правове закріплення освіти (до 1930-х років). Сформовано перші правові підвалини для функціонування спеціалізованих шкіл, розроблено діагностичні методи для визначення можливостей навчання таких дітей.

Централізація освіти (1930–1950-ті роки). Впроваджено стандартизацію освітніх підходів і створено умови для систематичної роботи спеціалізованих закладів. Виникає диференційований підхід до навчання.

Технічний і науковий прогрес (1950–1990-ті роки). Спеціалізовані школи активно застосовують нові наукові відкриття, що допомагають поліпшити якість освітніх послуг.

Сучасний етап (від 1990-х років). Інклюзивна освіта стає ключовим напрямом розвитку. Урахування міжнародних стандартів і соціальних змін дозволяє формувати нові підходи до інтеграції дітей із порушеннями розвитку у суспільство.

Сьогоднішній світ активно прагне забезпечити доступність якісної освіти для кожного, незалежно від індивідуальних особливостей чи соціального статусу. Інклюзивне навчання стає ключовим напрямом розвитку освіти, що висуває високі вимоги до професійної підготовки педагогів. У цьому контексті важливим завданням є модернізація навчальних програм у закладах педагогічної освіти. Це передбачає адаптацію змісту навчання, впровадження інноваційних методів викладання, удосконалення

організаційних форм і впровадження сучасних технологій для створення сприятливого інклюзивного середовища.

Інклюзивна освіта спрямована на створення середовища, яке враховує різноманітні особливості дітей та сприяє їхній повноцінній участі у навчальному процесі. Як зазначає В. Синьов, ключовим принципом цієї системи є усунення будь-яких форм дискримінації та забезпечення рівних можливостей для кожної дитини. Основні завдання включають інтеграцію дітей у загальноосвітні заклади, підтримку їхнього розвитку у сімейному колі, доступ до громадських ресурсів і участь батьків у освітньому процесі. Важливими аспектами є також адаптація навчальних програм відповідно до індивідуальних потреб, залучення додаткових ресурсів, використання сучасних досліджень та застосування командного підходу у роботі з дітьми [48, с. 6–11].

Термін «інклюзія» походить від англійського слова «inclusion», що перекладається як включення або інтеграція. У контексті української науки, зокрема корекційної педагогіки, цей термін набув популярності завдяки дослідженням А. Колупаєвої, яка трактує інклюзивну освіту як систему, що гарантує рівний доступ до навчання всім учням, зокрема дітям з особливими потребами. Вона підкреслює, що така освіта має на меті активне залучення цих учнів до всіх аспектів шкільного життя, доступних для їхніх однолітків [34, с. 306]. Інклюзія, таким чином, є суттєвою складовою освітнього процесу, орієнтованою на усунення бар'єрів для осіб з обмеженими можливостями та забезпечення їм рівних умов для повноцінної участі в соціумі.

Інклюзивне навчання розглядається як система освітніх послуг, спрямована на реалізацію основного права дітей на здобуття освіти та можливості навчатися безпосередньо в місці проживання, що передбачає інтеграцію в загальноосвітні установи. Це означає, що навчальний процес повинен бути адаптований таким чином, щоб забезпечити рівний доступ до якісної освіти. Для цього навчальні заклади мають коригувати програми та методи навчання, використовувати всі наявні ресурси та активно

співпрацювати з місцевими громадами, при цьому враховуючи особливі потреби учнів, що потребують додаткової підтримки в навчанні [14].

Інклюзивна освіта є важливою складовою системи, спрямованою на забезпечення рівних умов для навчання дітей з особливими потребами. Вона передбачає включення таких учнів до загальноосвітніх навчальних закладів, де для кожної дитини розробляються індивідуальні стратегії навчання, які враховують її пізнавальні можливості. Впровадження цієї моделі має розпочинатися з дошкільного віку, з акцентом на виховну роботу, що є основою для подальшого розвитку інклюзивного навчання в Україні.

Необхідно детальніше розглянути сутність інклюзивного виховання. Визначення, запропоноване В. Бойком, акцентує увагу на цілеспрямованому розвитку особистості незалежно від її психофізичних особливостей, що є важливим аспектом в умовах інклюзивного суспільства [1, с. 8]. На нашу думку, інклюзивне виховання є багатогранним процесом, що включає різноманітні форми взаємодії між вчителями та учнями, які забезпечують не лише психолого-педагогічну підтримку, а й соціальне супроводження. Цей процес охоплює організацію різних видів діяльності — навчальної, ігрової, трудової та дозвільної, що сприяє розвитку унікальних особистісних якостей кожного учасника, зокрема дітей з особливими освітніми потребами.

Педагогіка є наукою, яка досліджує організовану діяльність, спрямовану на формування особистості через різноманітні методи, форми та зміст виховання і навчання. Це охоплює не тільки сам процес освіти, але й принципи, які визначають його ефективність. Розглянуті поняття слугують основою для розвитку інклюзивної педагогіки.

З нашої точки зору, педагогіка не обмежується лише класичними аспектами. Вона охоплює численні сфери, такі як мистецтво, спорт, медицина та багато інших, що враховують індивідуальні та вікові особливості розвитку. Зокрема, напрямки, як мистецька, спортивна, медична, соціальна, корекційна та реабілітаційна педагогіка, виникли завдяки необхідності адаптації методів виховання до різних груп учасників навчального процесу. Важливо, що ці

сфери також включають елементи інклюзії, забезпечуючи доступність освіти для всіх.

Інклюзивна педагогіка формує нову галузь знань, яка охоплює навчання та виховання осіб із різними психофізичними можливостями, а також тих, хто належить до соціально вразливих груп чи зазнав педагогічного занедбання. Вона спрямована на інтеграцію таких осіб у загальний навчально-виховний процес, що здійснюється в рамках безперервної освіти.

Основою інклюзивної педагогіки є особистість людини з особливими освітніми потребами, яка знаходиться в загальноосвітньому середовищі, стаючи важливим соціокультурним та педагогічним елементом. Головним завданням цієї галузі є процеси, що включають навчання, виховання і розвиток молоді в умовах інклюзивного навчання.

Таким чином, інклюзивна педагогіка поєднує теоретичні та практичні аспекти спільного навчання та виховання осіб із особливими освітніми потребами і їхніх однолітків у різноманітних освітніх установах, як у класах, так і поза ними.

1.2. Нормативно-правова підтримка інклюзивного навчального середовища

Згідно з положеннями ЗУ «Про освіту» [8], особами з особливими освітніми потребами визнаються ті, хто потребує додаткової допомоги в навчальному процесі через постійну або тимчасову потребу в підтримці. Це не обмежується лише фізичними чи психічними розладами. До цієї групи також входять діти, які зіткнулися з різними труднощами в навчанні та потребують спеціалізованої педагогічної допомоги для повноцінної участі в загальноосвітньому процесі. На тлі триваючих військових дій в Україні кількість таких дітей значно зросла. Багато з них стали жертвами насильства,

втратили домівки або змушені були покинути свої рідні місця. Це створює додаткові труднощі для навчальних закладів, які повинні не тільки коригувати освітній процес, а й надавати психологічну підтримку, зважаючи на травматичний досвід дітей.

Організація інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти передбачає чітке дотримання принципів та стандартів для забезпечення рівного доступу до освіти учнів з особливими освітніми потребами. Це стосується як очної, так і денної форми навчання. Всі процедури регулюються Порядком організації інклюзивного навчання, затвердженим відповідно до постанови КМУ [38]. Нововведення в правових нормах передбачають, що в умовах воєнного стану або надзвичайних ситуацій навчальні заклади зобов'язані забезпечити можливість прийому дітей з особливими освітніми потребами, а також створення для них відповідних класів або груп. Раніше встановлені обмеження щодо максимального числа таких учнів у класах більше не застосовуються, що дозволяє адаптувати організацію інклюзивних груп до поточної ситуації в країні.

Організація інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти (ЗДО) регулюється Порядком, який затверджує умови зарахування дітей з особливими освітніми потребами. Зміни до цього документу були внесені відповідно до Постанови КМУ [37]. Процес регулює правила прийому, переведення та відрахування дітей, а також організацію груп у дошкільних навчальних закладах, відповідно до затвердженого Положення. У період воєнного стану, для забезпечення рівних можливостей в освіті дітей з особливими потребами, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО), батьки чи інші законні представники повинні подати певні документи:

- посвідчення особи (якщо наявне);

- висновок ІРЦ, при цьому документи, видані до 1 січня 2022 року, залишаються дійсними до закінчення терміну їх дії або до видачі нового висновку.

У разі, коли в висновку ІРЦ не вказано рівень необхідної підтримки, дитина зараховується до відповідної групи згідно з рівнем порушень, з огляду на рекомендації психолого-педагогічної команди, до складу якої входять також фахівці ІРЦ. Цей підхід дає змогу більш ефективно організувати інклюзивні групи, враховуючи специфічні потреби кожної дитини.

Організація роботи команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в інклюзивному навчаннів дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах визначена наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП» [31]. Цей наказ встановлює ключові положення для ефективної діяльності, зокрема:

— обов'язки та функції керівництва закладу освіти;

— склад і завдання команди супроводу;

— організаційні аспекти роботи команди;

— порядок надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП.

Згідно з цим нормативним актом, кожен заклад освіти має прийняти власний документ, що регулює діяльність команди супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Щодо переведення учнів з ООП, які знаходяться за кордоном або на тимчасово окупованих територіях, внесені зміни до Положення про інклюзивно-ресурсні центри [35] що передбачають продовження терміну дії висновку до завершення воєнного стану. Після повернення учня на підконтрольну Україні територію, повторна комплексна оцінка має бути проведена не пізніше ніж через три місяці.

Відповідно до Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, учням з особливими освітніми потребами (ООП) пропонується п'ять рівнів підтримки. Перший з них

передбачає допомогу для учнів із мінімальними труднощами І ступеня, які можуть бути подолані через ресурси самого навчального закладу. Таким учням не формуються окремі інклюзивні класи, а при поділі на групи їх кількість не враховується.

У листі Міністерства освіти і науки України [26] надано методичні вказівки для навчальних закладів, що стосуються оцінки рівня підготовленості учнів, виявлення їх труднощів у навчанні та організації відповідної підтримки.

У закладах дошкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами процес навчання організовується відповідно до рівнів підтримки, зазначених у висновку Інклюзивно-ресурсного центру. Якщо у висновку немає всіх необхідних даних, рішення щодо розподілу дитини до групи приймається на основі рекомендацій команди психолого-педагогічного супроводу та рівня тяжкості порушень.

Міністерство освіти і науки України у своєму листі [25] надало методичні рекомендації для дошкільних навчальних закладів щодо виявлення освітніх труднощів та визначення рівнів підтримки для дітей дошкільного віку. У документі надано ряд корисних інструментів, серед яких:

- методи оцінки розвитку різних аспектів дітей раннього віку;

- перелік особливостей розвитку дітей з ООП і можливі труднощі в освіті;

- рекомендації щодо оцінки інтенсивності цих труднощів і подальших стратегій підтримки.

Індивідуальна програма розвитку для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) складається відповідно до затвердженого зразка, що визначений додатком 3 до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх закладах [36]. Цей документ створюється командою фахівців психолого-педагогічного супроводу для кожного учня, що потребує підтримки в процесі навчання, зокрема й для тих, хто має труднощі першого ступеня. Педагоги враховують цю програму при плануванні та організації навчальної діяльності.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України [40] учні з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах, можуть продовжити термін здобуття повної загальної середньої освіти на один рік на рівні початкової та/або базової середньої освіти. Визначення потреби в такому продовженні здійснюється командою супроводу не пізніше ніж за шість місяців до завершення навчального року, що фіксується у відповідному протоколі. Це є підставою для подальшого звернення до ІРЦ для проведення повторної комплексної оцінки розвитку учня. На основі результатів оцінки ІРЦ та заяви одного з батьків, педагогічна рада ухвалює рішення про продовження навчання, яке затверджується наказом керівника навчального закладу.

Для того, щоб підтримати педагогів у створенні умов для ефективного навчання учнів з особливими потребами, Державна служба якості освіти за співпраці з проєктом «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) підготувала посібник під назвою «Впроваджуємо інклюзію у закладі освіти» [39]. В даному виданні розглядаються основні аспекти організації інклюзивного процесу та надаються практичні рекомендації для забезпечення високих стандартів навчання.

Інклюзивне навчальне середовище сприяє рівним умовам для кожного учня, що є важливою складовою сучасної освіти. Це передбачає організацію навчання для дітей з особливими освітніми потребами, а також розробку програм, адаптованих до індивідуальних потреб кожної дитини. Для досягнення високих стандартів навчання необхідно забезпечити належні ресурси, які будуть підтримувати цей процес на різних етапах функціонування освітніх установ.

Зокрема, важливою складовою є постійний моніторинг якості інклюзивного навчання, який є частиною внутрішніх механізмів забезпечення освітніх стандартів. Індивідуалізована допомога учням з особливими освітніми потребами також має важливе значення, зокрема в контексті підготовки до можливих надзвичайних ситуацій.

Згідно з методичними рекомендаціями, наданими Міністерством освіти і науки в листі [24] учасники освітнього процесу отримують корисні інструменти для підтримки учнів з ООП у разі виникнення непередбачених обставин.

Професійний розвиток педагогічних працівників є ключовим фактором для ефективної роботи з учнями, що мають особливі освітні потреби. Цей процес є обов'язковим відповідно до вимог ст. 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [9].

Типова програма підвищення кваліфікації для вчителів загальноосвітніх закладів, що реалізують Державний стандарт базової середньої освіти, включає курс, присвячений інклюзивному навчанню. Вона орієнтована на підготовку педагогів до роботи з учнями з ООП та охоплює кілька важливих аспектів:

Організація освітнього процесу з урахуванням особливостей учнів з ООП;

Психолого-педагогічні особливості підлітків з ООП;

Розробка індивідуальних освітніх траєкторій;

Роль учителя в умовах інклюзивного середовища;

Методи оцінювання та інструменти для різних форм оцінки;

Оцінка сильних сторін учнів із врахуванням критеріїв і цілей навчання;

Вибір підходящих методів формувального оцінювання;

Роз’яснення основних понять інклюзивної освіти та ООП;

Визначення ролей у команді психолого-педагогічного супроводу;

Застосування принципів універсального дизайну і адаптаційних стратегій у навчанні.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України, було затверджено Типові програми підвищення кваліфікації для педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, орієнтовані на підтримку дітей з особливими освітніми потребами в процесі навчання [31]. В рамках програми для вихователів передбачено кілька ключових напрямів:

- Державні ініціативи та політика щодо освіти для дітей з особливими потребами;

- Психологічно-педагогічний супровід дошкільнят з ООП;

- Втілення педагогічних підходів в умовах інклюзивного навчання;

- Методики активної участі та розвитку дітей з особливими освітніми потребами у дошкільному навчанні.

1.3. Підходи до соціально-педагогічного забезпечення інклюзивного середовища в освіті

Термін «підхід» часто використовується для позначення сукупності методів та способів, які застосовуються для вивчення та впливу на певні явища. У сучасних наукових дослідженнях це поняття має різні трактування. Наприклад, Н. Стефанов визначає «підхід» як систему принципів, що зумовлюють головні цілі та стратегії діяльності. З іншого боку, Є. Юдін і І. Блаубер підкреслюють, що «підхід» є основою методологічної орієнтації дослідження, що визначає ключову точку зору або принцип, який направляє науковий процес.

Актуальні методи створення інклюзивного освітнього простору можна розглядати як систему підходів, що включає різні принципи, напрями та організаційні фактори, що сприяють змінам у галузі освіти. Це охоплює адаптацію цілей, навчальних програм, форм та методів викладання, а також пристосування до потреб осіб з інвалідністю. Ці підходи становлять базу для формування ефективної моделі освіти, яка стимулює розвиток і самореалізацію особистості як складної, динамічної системи [44]. Впровадження таких методів допомагає створити людину з інвалідністю, яка здатна стати компетентним фахівцем, активним учасником суспільного життя та відповідальним за своє майбутнє.

Ключовими факторами, що визначають класифікацію сучасних підходів, є основний напрямок, тип запроваджених інновацій, а також специфіка та область їх застосування, що охоплює основні структурно-функціональні елементи освітнього процесу. Деталізовані характеристики цих підходів у контексті створення інклюзивного освітнього середовища представлені в (Таблиці 1.1.).

Таблиця 1.1.

Характеристики сучасних підходів до створення інклюзивного освітнього простору

Методологія	Основний фокус	Особливості підходу та типи інновацій	Ключові аспекти навчального процесу
Інтегративний	Освіта як взаємодіючий механізм із включенням інклюзивних підходів.	Розробка нової концепції навчання для осіб з інвалідністю.	Цілеспрямованість, мотивація, орієнтація на компетенції.
Особистісно-гуманістичний	Акцент на розвиток особистості учасників навчального процесу.	Визначення унікальності кожної особи з інвалідністю.	Стимулювання, мотивація, орієнтація на компетенції, практична діяльність.
Компетентнісно-орієнтований	Формування ключових компетенцій через зміст навчання.	Модифікація навчального матеріалу для осіб з інвалідністю.	Орієнтація на компетенції, практична діяльність.
Оптимально-діяльнісний	Сприяння активній участі учасників освітнього процесу.	Інноваційні методи та інструменти для покращення освітнього процесу.	Організаційно-управлінський підхід, комбіновані методи, практична діяльність.
Творчо-перцептивний	Формування інклюзивного середовища для забезпечення якості навчання.	Підвищення рівня взаємодії осіб з інвалідністю та інших учасників навчання.	Стимулювання, мотивація, оцінка результатів, практична діяльність.

Розглянемо ключові аспекти підходів до навчання осіб з інвалідністю в сучасному контексті. Інтегративний підхід, фокусуючись на універсальних

цінностях, сприяє гуманізації та всебічному розвитку особистості. Він націлений на формування інтегрованої освітньої системи, що сприяє ефективному прогнозуванню та організації навчального процесу. Такий підхід стимулює розвиток системного мислення, підвищує професійну компетентність осіб з інвалідністю, даючи їм змогу вирішувати різноманітні проблеми та оптимізувати педагогічну взаємодію. Крім того, важливим є створення інклюзивного середовища, яке підтримує гармонійне поєднання всіх компонентів освітньої діяльності [22].

Таким чином, інтегративний підхід сприяє формуванню стратегії підготовки осіб з інвалідністю до професійної діяльності, забезпечуючи їх розвиток через теоретичну та практичну підготовку.

Індивідуально-орієнтований підхід акцентує увагу на підготовці осіб з інвалідністю до творчої професійної діяльності, стимулюючи самостійну творчу працю. Він вимагає не лише високого рівня освіти, але й розвитку здатності до творчого пошуку і самовдосконалення. Такий підхід дає змогу створити конкурентоспроможне освітнє середовище, що підвищує ефективність взаємодії між викладачем і студентом.

Останнім, але не менш важливим, є компетентнісно-орієнтований підхід, який є основою для розвитку сучасної освіти. Він сприяє формуванню необхідних компетентностей у осіб з інвалідністю, що дозволяє їм успішно реалізувати себе в професійному житті. Цей підхід підтримує перехід від традиційної освіти до моделі педагогіки партнерства, яка є надзвичайно актуальною в умовах сучасних реформ у сфері освіти [21].

Основною метою навчання осіб з інвалідністю є підготовка до професійної діяльності, яка дозволяє їм бути конкурентоспроможними на ринку праці. Важливим аспектом є розвиток компетенцій, здатності до постійного професійного зростання, також соціальної і професійної мобільності. Для цього необхідно створити такі умови, які б сприяли формуванню вмінь і навичок, що відповідають вимогам сучасного ринку

праці, а також забезпечити підтримку особистісного розвитку та соціальної адаптації осіб з інвалідністю в професійній сфері.

Оптимально-діяльнісний підхід акцентує увагу на ролі діяльності як основи особистісного розвитку. Він спрямований на організацію творчої праці, яка є важливим засобом зміни навколишнього середовища. Такий підхід дозволяє враховувати індивідуальні потреби студентів з інвалідністю, пропонуючи диференційоване навчання, яке відповідає їхнім можливостям і темпам освоєння матеріалу. Інтерактивний діалог, комбінування традиційних та мультимедійних технологій, вибір найефективніших методів навчання, а також акцент на розвитку життєвих і соціальних компетенцій є важливими складовими цього підходу. Крім того, велике значення має врахування особистого досвіду, знань і ставлення студентів до освітнього процесу. Це дозволяє створити більш адаптовану і ефективну систему навчання, що відповідає індивідуальним потребам кожного студента, сприяючи його максимальному розвитку [3].

Творчо-перцептивний підхід сприяє створенню атмосфери партнерства та творчості між усіма учасниками навчального процесу. Він акцентує емоційну та ціннісну взаємодію між педагогом і студентом, де викладач виступає в ролі організатора та посередника між студентом з інвалідністю і його соціальним середовищем. Створення інклюзивного середовища, яке передбачає підтримку морально-психологічного клімату, гармонійні стосунки та соціо-емоційну поведінку, є основою цього підходу. Важливою складовою є стимулювання внутрішньої мотивації студентів, що підвищує ефективність навчання, сприяє їх творчому розвитку і соціальній адаптації. У результаті, такий підхід не лише допомагає в професійному становленні осіб з інвалідністю, але й забезпечує їх успішну інтеграцію в суспільство.

Інклюзивне освітнє середовище являє собою складну структуру, що об'єднує різноманітні елементи, які взаємодіють між собою, створюючи умови для участі осіб з інвалідністю в освітньому процесі. Воно включає в себе як матеріальні, так і соціально-психологічні складові, що впливають на розвиток

особистості, її інтеграцію в суспільство та збереження національної культурної спадщини. Важливим аспектом є те, що це середовище сприяє розвитку творчого потенціалу та соціалізації індивідуумів через відповідні умови навчання, соціокультурні фактори та доступність ресурсів. Кожен з його елементів має своє значення, що відображає потреби людей з інвалідністю, допомагаючи їм реалізувати свої можливості в процесі навчання та розвитку [10].

Зосередимо увагу на вдосконаленні підготовки фахівців з інвалідністю за допомогою сучасних підходів у навчанні. Освітній процес повинен бути спрямованим і передбачати розробку спеціалізованих курсів, як-от «Багатогранність особистості: вектори формування та розвитку». Важливо інтегрувати як традиційні, так і новаторські методи навчання. Серед них особливу роль відіграють дослідницькі та креативні методи, що включають виконання творчих завдань, роботу над кейсами, проектами, а також проведення ділових, рольових та інтерактивних ігор. Використання практичних завдань, таких як графічні диктанти та ІТ-інструменти, дозволяє студентам не лише засвоювати теорію, але й відпрацьовувати навички для реальної роботи. Застосування методів проектів сприяє ефективному поєднанню теоретичних знань із практичною діяльністю, що забезпечує врахування особливостей навчання осіб з інвалідністю.

Сучасні підходи до створення інклюзивного освітнього середовища представляють собою цілісну та взаємодіючу систему, що базується на професіоналізмі й творчості педагогів. Від їхньої майстерності залежить успішна інтеграція осіб з інвалідністю у професійне життя, соціум та досягнення особистісних цілей. Водночас це є одним із пріоритетних напрямів розвитку НУШ.

Підходи до соціально-педагогічного забезпечення інклюзивного середовища в освіті є ключовими для формування суспільства, орієнтованого на рівність можливостей і повагу до різноманітності. Вони включають комплекс заходів, спрямованих на адаптацію навчального процесу, створення

доступного освітнього середовища та підтримку індивідуальних освітніх потреб кожного учня, незалежно від його фізичних, інтелектуальних чи соціальних особливостей.

Особливу роль у цьому процесі відіграють професійна підготовка педагогів, їхня готовність до співпраці та застосування інноваційних методик навчання, що сприяють інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Соціально-педагогічне забезпечення передбачає також активну взаємодію з батьками, соціальними працівниками та іншими фахівцями, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до навчання та виховання.

Успішна реалізація інклюзії в освітньому середовищі сприяє не лише академічному успіху дітей з особливими потребами, а й їхній соціалізації, розвитку життєвих навичок та підготовці до майбутнього професійного й соціального життя. Такий підхід дозволяє виховувати толерантне суспільство, що визнає та підтримує права кожної особистості на якісну освіту та реалізацію власного потенціалу.

Висновок до розділу 1

Інклюзивна освіта в Україні є не лише освітнім підходом, але й важливим соціокультурним явищем, що сприяє інтеграції всіх дітей у суспільне життя. Вона базується на принципах рівності, індивідуального підходу та взаємодії, формуючи середовище, де кожна дитина має змогу реалізувати свій потенціал. Історія розвитку інклюзії в Україні демонструє поступовий перехід від благодійної допомоги до системного підходу, інтеграції міжнародних стандартів і впровадження сучасних методів навчання.

Сьогодні інклюзивна освіта є ключовим напрямом модернізації освітньої системи. Її впровадження потребує комплексного підходу, що включає нормативно-правове забезпечення, професійну підготовку педагогів і створення відповідного навчального середовища. Важливими складовими є

розробка адаптованих програм, використання інноваційних технологій і забезпечення міждисциплінарної підтримки для дітей з особливими освітніми потребами.

Інклюзивна педагогіка стає новою галуззю науки, яка об'єднує теоретичні засади і практичні методи для ефективного навчання дітей з різними можливостями. Її мета – не лише подолання бар'єрів у навчанні, але й сприяння формуванню толерантного суспільства, що приймає та підтримує кожного свого члена. Цей процес є невід'ємною частиною побудови справедливого, гуманного суспільства, яке визнає різноманітність і створює умови для успішної соціалізації всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей.

Таким чином, інклюзивна освіта в Україні не лише розширює можливості дітей з особливими потребами, а й змінює підходи до навчання, роблячи їх більш гнучкими, гуманними та орієнтованими на сучасні суспільні виклики.

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

2.1. Виклики та труднощі при реалізації інклюзивного навчального процесу

Впровадження інклюзивного навчання є важливим кроком на шляху до забезпечення рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних або розумових особливостей. Однак процес інтеграції учнів з особливими освітніми потребами в загальноосвітні заклади стикається з низкою викликів і труднощів. Це стосується як фізичної інфраструктури навчальних закладів, так і адаптації навчальних програм, підготовки педагогічних кадрів, а також змін у соціальному сприйнятті інклюзивної освіти. Крім того, важливим є забезпечення підтримки з боку батьків і громадськості, а також усунення бар’єрів у сприйнятті інклюзивної освіти на рівні суспільства в цілому. Виклики, що виникають при реалізації інклюзивного навчання, вимагають комплексного підходу і ефективних рішень для забезпечення повноцінної інтеграції дітей з особливими потребами в освітній процес.

Інклюзивна освіта є ключовим підходом, який сприяє оновленню системи навчання та створює умови для рівноправного залучення всіх дітей до освітнього процесу. Її сутність полягає в забезпеченні спільного навчання учнів із різними освітніми потребами в єдиному середовищі, що сприяє подоланню бар'єрів і упереджень.

Такий підхід відкриває значні перспективи для всіх учасників освітнього процесу [23]:

- для дітей із особливими освітніми потребами це можливість здобути не лише знання, але й досвід успішної інтеграції у суспільство, сприяючи їхній соціалізації;
- для однолітків це шлях до формування толерантності, розвитку емпатії та навичок взаємодії з різними людьми;

– для педагогів це стимул до підвищення професійного рівня, освоєння новітніх методик і врахування індивідуальних особливостей учнів;

– для батьків і фахівців інших галузей – можливість спільно брати участь у формуванні гармонійного навчального середовища, об'єднуючи зусилля для досягнення спільної мети.

В межах нашого дослідження з метою виявлення основних труднощів та викликів, з якими стикаються викладачі закладів вищої освіти (на прикладі ВСЕІ) при реалізації інклюзивного навчального процесу, а також дослідження їхніх поглядів та досвіду щодо організації навчання студентів з особливими освітніми потребами було проведено анонімне анкетування 17 науково-педагогічних працівників ВСЕІ.

Анкета складалась з 5-ти питань з пропонованими варіантами відповідей (ДОДАТОК А).

Вважаємо за необхідне проаналізувати представлені нижче результати. Отже:

1. Як Ви оцінюєте рівень готовності Вашого закладу вищої освіти до впровадження інклюзивного навчання? (рис.2.1)

- Високий (є всі необхідні ресурси та підтримка)
- Середній (є часткові ресурси, але бракує системної підтримки)
- Низький (відсутні або недостатні умови для інклюзії)
- Важко відповісти

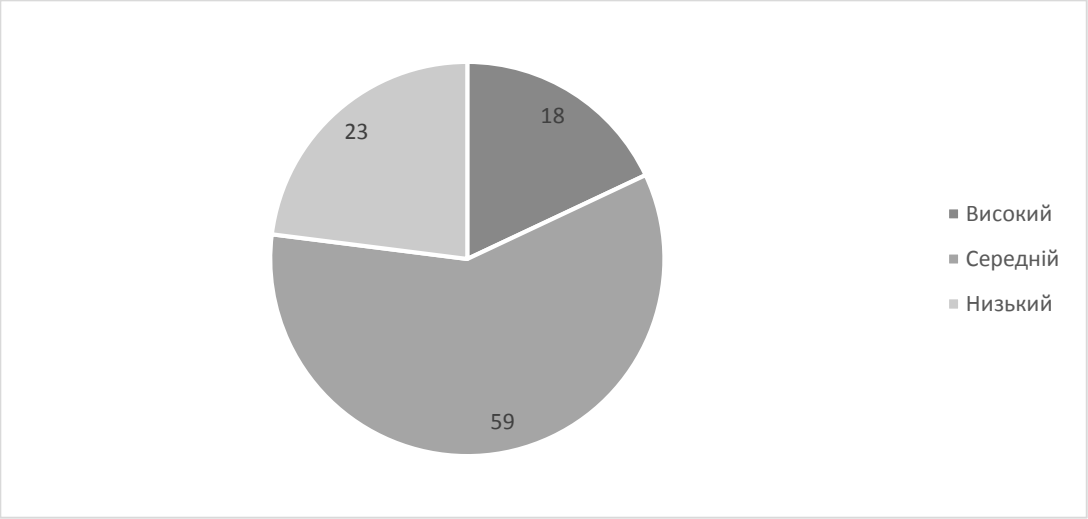

Рис. 2.1. Рівень готовності ЗВО до інклюзії

Висновок: більшість викладачів вважає, що заклад має певні ресурси, але їх недостатньо для повноцінного інклюзивного навчання.

2. Основні труднощі при роботі зі студентами з інвалідністю (Рис. 2.2.):

12 (71%) респондентів відзначили відсутність адаптованих навчальних матеріалів,

10 (59%) – нестачу технічного забезпечення,

11 (65%) – брак методичної підготовки викладачів.

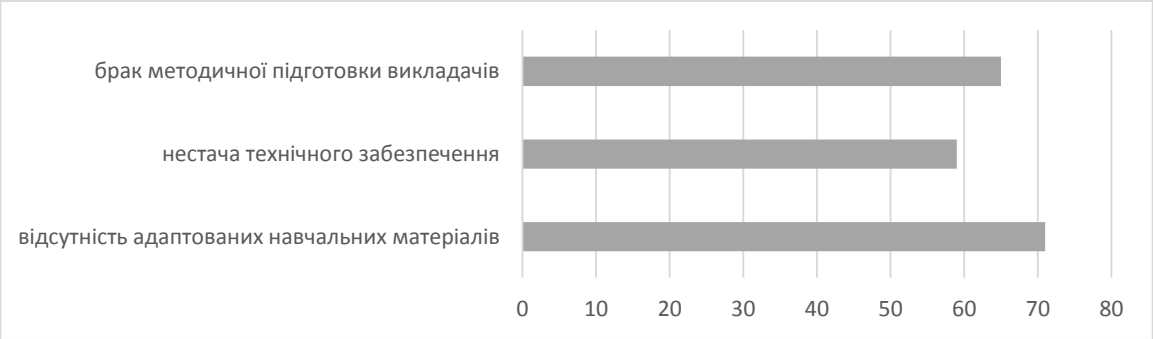

Рис. 2.2. Основні труднощі при роботі зі студентами з інвалідністю

Висновок: головними викликами є відсутність навчально-методичних і технічних ресурсів, що ускладнює навчальний процес.

3. Досвід спеціального навчання викладачів (Рис. 2.3.):

5 (29%) проходили курси з методики інклюзивного викладання,

9 (53%) хотіли б пройти відповідне навчання,

3 (18%) не вважають це необхідним.

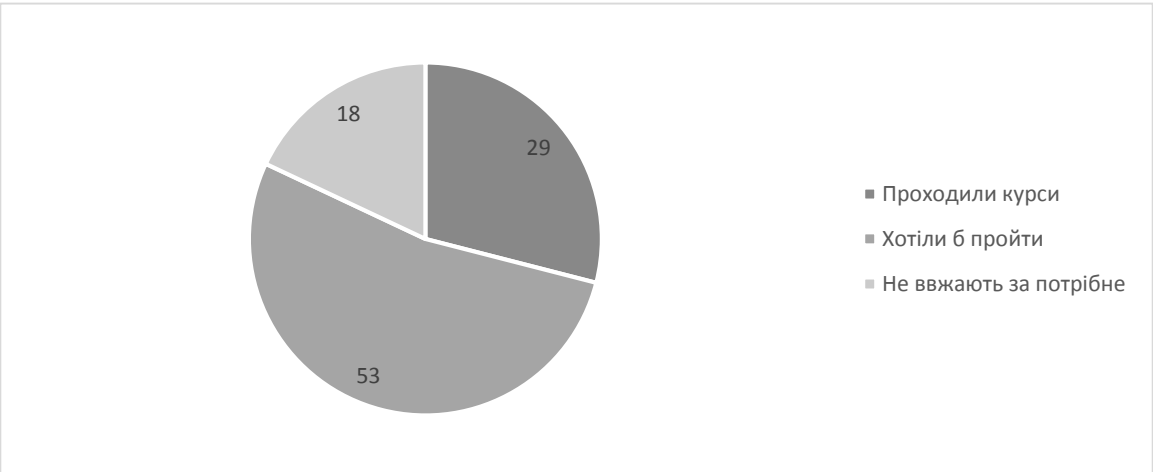

Рис. 2.3. Досвід спеціального навчання викладачів

Висновок: більшість викладачів зацікавлені у додатковому навчанні, що свідчить про потребу в спеціальних тренінгах.

4. Найбільш необхідні ресурси для інклюзивного навчання (Рис. 2.4.):

   14 (82%) викладачів вважають, що потрібні додаткові тренінги,

   13 (76%) – спеціальне обладнання та програмне забезпечення,

   11 (65%) – психолого-педагогічна підтримка.

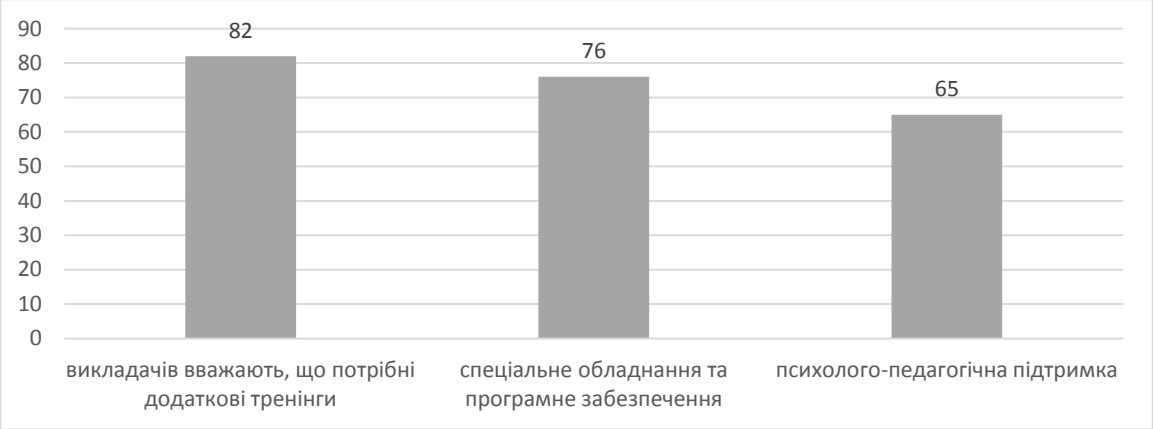

Рис. 2.4. Найбільш необхідні ресурси для інклюзивного навчання

Висновок: для якісної інклюзії необхідне поєднання навчальних програм, технічної підтримки та психологічного супроводу.

5. Ставлення академічної спільноти до інклюзивного навчання (Рис. 2.5.):

   8 (47%) оцінюють ставлення як позитивне,

   7 (41%) – як нейтральне,

   2 (12%) – як негативне.

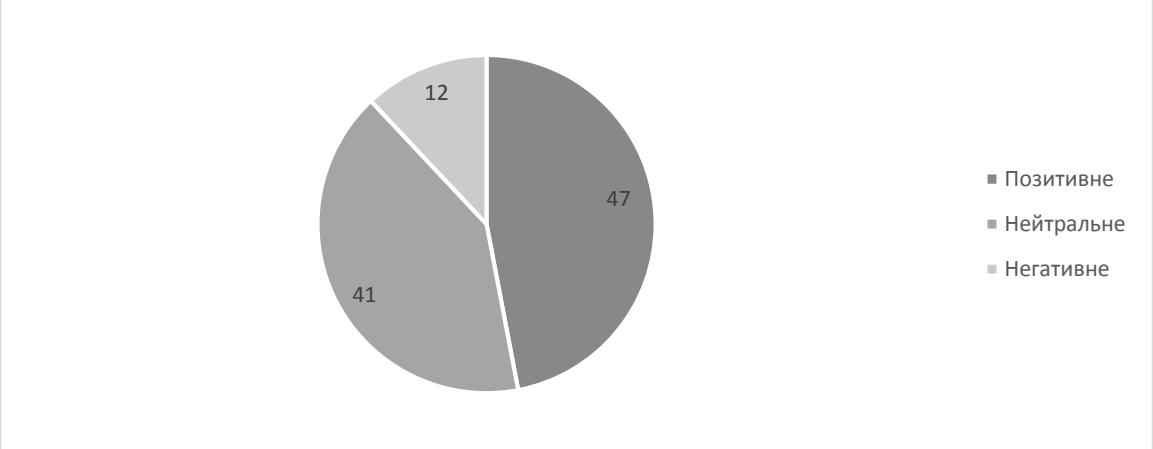

Рис. 2.5. Ставлення академічної спільноти до інклюзивного навчання

Висновок: хоча загалом ставлення до інклюзії є позитивним, майже половина викладачів вважає, що бракує розуміння та практичних навичок для реалізації інклюзивного навчання.

Враховуючи результати анкетування вважаємо за необхідне сформулювати висновки та рекомендації:

1) Основні труднощі інклюзивного навчання у ЗВО пов’язані з відсутністю адаптованих навчальних матеріалів, методичної підготовки викладачів та технічного забезпечення.

2) Викладачі зацікавлені у проходженні додаткових курсів з методики інклюзивного викладання.

3) Необхідно посилювати психолого-педагогічний супровід студентів та викладачів для ефективного функціонування інклюзивного середовища.

4) Варто розробити комплексні стратегії щодо покращення матеріально-технічної бази та підготовки кадрів для роботи в умовах інклюзивного навчання.

Результати цього дослідження можуть бути використані для подальшого вдосконалення інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти.

Отже, інклюзивний підхід стає важливим інструментом не лише для адаптації дітей з особливими потребами, а й для створення суспільства, де кожен має рівні можливості для розвитку та реалізації власного потенціалу.

Інтеграція інклюзивного навчання в освітню систему є багатогранним процесом, який потребує суттєвих змін на різних рівнях. Це вимагає інновацій у педагогічних підходах, перепідготовки фахівців та забезпечення відповідної матеріально-технічної бази. Основними перешкодами на цьому шляху залишаються недостатнє фінансування та нестача спеціалістів, здатних ефективно працювати в умовах інклюзивного середовища.

Ключовим фактором успішної реалізації інклюзії є формування позитивного настрою серед педагогів та суспільства в цілому. Важливо закладати основи культури, що цінує різноманітність, підтримує рівність і

сприяє адаптації учнів із особливими освітніми потребами. Викладачі мають навчитися бачити в таких учнях не лише виклики, а й їхню унікальність, розвивати практичні навички співпраці та створювати атмосферу взаємоповаги й підтримки у навчальних колективах.

Інклюзивна освіта — це підхід, що спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх учнів незалежно від їхніх особливостей чи потреб. Вона акцентує увагу на побудові шкільного середовища, яке враховує різноманіття, усуває перешкоди в навчальному процесі та забезпечує комфортне включення кожної дитини в освітній простір.

Центральне місце в цій концепції займає ідея «універсального дизайну», яка полягає у створенні простору, зручного для кожного, незалежно від фізичних чи когнітивних особливостей. Цей підхід передбачає врахування інтересів не лише людей з інвалідністю, а й інших груп, таких як літні люди, батьки з маленькими дітьми, вагітні жінки чи особи з тимчасовими обмеженнями у рухливості. Завдяки цьому освітнє середовище стає доступним і комфортним для всіх, сприяючи розвитку толерантності та інтеграції [55].

Концепція універсального дизайну базується на принципах забезпечення рівних умов, доступності та комфорту для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних чи когнітивних особливостей. Вона передбачає адаптацію середовища та інформаційних засобів таким чином, щоб ними могли ефективно користуватися всі, враховуючи потреби людей із порушеннями зору, слуху чи рухової активності, а також забезпечуючи простоту й безпечність у використанні.

Інтеграція інклюзивного підходу в освітній процес вимагає ліквідації фізичних та комунікаційних перешкод. Це може включати облаштування будівель пандусами, підйомниками, спеціалізованими санвузлами, табличками з тактильними символами або шрифтом Брайля. Крім того, шкільні кабінети мають бути організовані так, щоб відповідати потребам учнів із різними можливостями. У багатьох українських школах вже створено ресурсні зони та інтерактивні медіатеки, поділені на окремі ділянки для

навчання, відпочинку та творчої діяльності. Такі зони сприяють гармонійному розвитку, допомагаючи учням підтримувати емоційний баланс і активно залучатися до навчального процесу завдяки використанню сучасного обладнання для інтерактивного навчання та розвитку.

Інклюзивна освіта потребує створення умов, що враховують унікальні особливості кожного учня. Один із ключових підходів полягає в адаптації навчальних програм так, щоб вони відповідали різноманітним потребам учасників освітнього процесу. Згідно з нормативними вимогами, у класі має бути не більше 30 учнів, з яких допустимо відводити місця для двох-трьох дітей з особливими освітніми потребами залежно від ситуації.

Для таких учнів темпи навчання можуть бути викликом, тому програми мають передбачати індивідуалізацію. Необхідно зважати на їхню схильність до швидкого виснаження, що вимагає оптимізації тривалості уроків і адаптації методів викладання. Важливо забезпечити атмосферу, яка сприяє комфортному засвоєнню матеріалу без перешкод для інших учасників навчального процесу.

Невід’ємним елементом інклюзії є робота асистента вчителя, який забезпечує персональну підтримку учням з особливими потребами. Його участь сприяє гармонійному функціонуванню класу, дозволяючи зберігати баланс між індивідуальним підходом і увагою до всіх дітей.

Особливу увагу слід приділити застосуванню додаткових навчальних ресурсів і мультимедійних інструментів. У наш час існує безліч інноваційних методів, таких як скрайбінг, ментальні карти, лепбуки, буктрейлери та інші, що сприяють розвитку творчих здібностей. Інтеграція цих підходів у навчання значно покращує процес засвоєння матеріалу, допомагаючи учням краще розуміти та запам’ятовувати знання. Крім того, вони виступають важливим засобом мотивації, роблячи уроки більш захоплюючими і динамічними. Вчитель, який ефективно впроваджує ці технології, створює сприятливу атмосферу для всіх учнів, зокрема для тих, хто має особливі освітні потреби, дозволяючи їм активно брати участь у навчальному процесі на рівних умовах.

Впровадження інклюзивної освіти в Україні стикається з кількома серйозними проблемами [13].

Однією з основних є відсутність необхідного спеціалізованого обладнання для навчального процесу, корекції та терапії. Це стосується не лише шкіл, а й обмеженого асортименту спеціалізованих товарів для навчання, що доступні на ринку. Батькам дітей з особливими потребами часто доводиться купувати потрібне обладнання за кордоном за власні кошти.

Ще однією складністю є недостатня кількість фахівців — дефектологів, логопедів, психологів та інших спеціалістів, необхідних для інклюзивних класів. Особливо відчутним є брак таких кадрів у менших містах та селах, що пов'язано з низькими зарплатами та обмеженою підготовкою кадрів.

Крім того, важливим аспектом є створення інклюзивного суспільства в цілому. Без безбар’єрного простору освіта для дітей з особливими потребами буде неможливою. Цей процес починається з організації доступу до шкіл і триває в громадському транспорті, де можуть виникати труднощі. Також значною перепоною є упередження серед батьків дітей без особливих потреб, що часто ускладнює формування інклюзивних класів.

Інклюзивна освіта сприяє розвитку не лише дітей з особливими потребами, але й зміцненню всього суспільства. Вона відкриває перед дітьми шлях до самореалізації, допомагаючи їм стати активними учасниками соціуму. Завдяки інклюзії формується середовище, де взаєморозуміння та толерантність стають нормою, а взаємодія з людьми з різними особливостями сприймається природно. Таке суспільство є більш відкритим, здоровим та здатним ефективно реагувати на різноманітні виклики.

Щоб інклюзивна освіта була дійсно ефективною, важливо забезпечити її належним технічним оснащенням, яке відповідає сучасним стандартам. Міністерство освіти і науки України постійно оновлює і доповнює список необхідних засобів, щоб максимально відповідати потребам учнів. Зокрема, у цьому році до переліку додано нові технології, як-от слухомовленнєві

комплекси та інтерактивні підлоги, що значно підвищують якість навчального процесу для дітей з особливими потребами.

2.2. Важливість педагогічного колективу та шкільної спільноти для інтеграції дітей з ООП

Щороку в Україні фіксується збільшення числа дітей та молоді з інвалідністю на 5-6 тисяч осіб. Фізичні обмеження створюють серйозні труднощі у їхньому повсякденному житті, перешкоджають соціальній інтеграції та ускладнюють розвиток особистості. Це може викликати почуття тривоги, непевності, а також сприяти виникненню комплексу неповноцінності чи антисоціальних тенденцій.

Враховуючи міжнародний досвід, можна стверджувати, що найбільші досягнення у розвитку таких дітей досягаються в інклюзивних навчальних закладах, де забезпечено рівний доступ до освіти для всіх. Саме в таких умовах діти з особливими потребами мають значно більше шансів на успішну адаптацію і високі результати в навчанні.

Інклюзивне навчання для дітей з особливими потребами є порівняно новим явищем, але вже здобуло значну підтримку у багатьох країнах світу. Воно полягає у забезпеченні права кожної дитини на навчання в загальноосвітніх школах за місцем проживання, з урахуванням всіх необхідних умов для її розвитку та соціалізації.

Такий підхід передбачає організацію освітнього процесу, що базується на принципах доступності та рівності, що дозволяє дітям з особливими потребами навчатися в звичайних школах поряд з іншими учнями.

Модель інклюзивної освіти має кілька основних елементів, що визначають її ефективність:

- взаємодія в команді;

- врахування особливих потреб кожного учня;

- тісний зв'язок з родинами;

- створення здорового психологічного клімату в класі.

Важливою складовою цієї моделі є колективний підхід, який забезпечує взаємодію вчителів, фахівців, батьків і учнів. Професіонали, які займаються корекцією розвитку дітей, є незамінними партнерами вчителів, допомагаючи адаптувати процес навчання до потреб кожного учня.

С. Сабельнікова стверджує, що для дітей з особливими потребами загальноосвітні школи є більш сприятливими для адаптації, порівняно зі спеціалізованими навчальними закладами. За її словами, саме в таких закладах діти здобувають важливіший соціальний досвід, який впливає на їх розвиток [47, с. 50].

Переваги для різних учасників процесу

Для дітей з ОП:

- Діти починають прагнути досягнути того ж рівня, що й їхні здорові однолітки, бажаючи досягати успіху в навчанні та творчості, а також бути частиною суспільства без видимих відмінностей.

- Формується ставлення до інших, засноване на рівності та повазі.

- Це надає можливість для розвитку соціальних навичок і здатності долати труднощі, покращувати комунікацію та взаємодію з оточенням.

- Діти отримують додаткову мотивацію до навчання та життя, активізуючи інтерес до навколишнього світу.

- Вони мають можливість розвиватися без почуття самотності або ізольованості.

- З'являється шанс відчути себе частиною суспільства та формувати власну ідентичність.

- Створюється простір для розвитку комунікабельності і боротьби з комплексом неповноцінності.

- У таких умовах діти відчувають себе здоровими та щасливими, розвиваючись у різних сферах діяльності.

- Підвищується їхня самооцінка, і вони отримують можливість брати участь у різноманітних заходах.

Для інших дітей:

- Діти розвивають повагу, співчуття, доброту та бажання допомагати іншим.

- Формується розуміння того, що незалежно від фізичних чи психічних особливостей, кожен має рівні права та можливості.

- Вони вчаться відповідальності і розуміють важливість підтримки тих, хто потребує допомоги.

- Через взаємодію з іншими діти здобувають досвід спільної діяльності, підтримки та співчуття.

- Вони набувають моральних навичок, вчаться допомагати та піклуватися про оточуючих.

- Формується чутливість до потреб інших, бажання підтримати і зрозуміти їхні труднощі.

Для педагогів:

- Педагоги мають можливість удосконалювати свої навички, працюючи з індивідуальними підходами до кожної дитини, розробляючи персоналізовані програми навчання.

- Створюються умови для ефективного виховання дітей з різними потребами, де проявляються терпіння, увага і співчуття.

- Вчителі отримують досвід у побудові гармонійних стосунків з дітьми, намагаючись уникати жалісного ставлення або надмірної уваги.

Для батьків:

- Батьки мають більше можливостей для розуміння розвитку дитини, її соціальних потреб та потенціалу.

- Розвіяні стереотипи про неповноцінність, що виникають через виховання дитини з особливими потребами.

- Відчуття прийняття і задоволення, оскільки дитина розвивається в здоровому, підтримуючому середовищі.

- Батьки беруть активну участь у навчанні, допомагаючи створювати індивідуалізовані навчальні плани.

- З'являється можливість реалізувати себе поза межами родини, ставши частиною більшого суспільства.

- Батьки відчувають упевненість у майбутньому, оскільки для дитини створено оптимальні умови розвитку і соціалізації.

- Вони отримують необхідну інформацію для підтримки навчального процесу та розвитку дитини.

Для батьків інших дітей:

- Батьки можуть проявити моральну сутність, допомагаючи тим, хто потребує підтримки.

- Створюються умови для виховання співчуття та доброзичливості серед дітей.

- Вони вчаться соціальної чутливості, розуміючи проблеми та потреби інших людей.

- Батьки набувають глибшого розуміння того, з чим стикаються сім'ї, які виховують дітей з особливими потребами, і отримують досвід підтримки та взаємодії.

Соціальний педагог повинен приділяти особливу увагу виховній роботі з батьками. Важливо зазначити, що багато батьків прагнуть приховати труднощі розвитку своєї дитини, змушуючи її відповідати загальним вимогам навчальної програми, сподіваючись, що ситуація зміниться без їхнього втручання. Проте вони часто не розуміють, що такі дії можуть лише обмежити потенціал дитини, не створюючи необхідних умов для її розвитку. Це може спричинити ізоляцію та відчуження, що ускладнить її подальшу соціалізацію.

Головним завданням соціально-педагогічної підтримки дітей з особливими потребами є їхня адаптація в соціумі. Це передбачає відновлення взаємодії дитини з оточуючим середовищем і активну участь у різноманітних сферах життєдіяльності, таких як освіта, трудова діяльність, побутові справи та дозвіллєві заходи.

Серед ключових аспектів соціально-педагогічної допомоги можна виокремити:

- сприяння процесу адаптації та розвитку соціальних навичок;

- задоволення як особистих, так і соціальних потреб дитини;

- організація відповідного освітнього простору;

- підтримка сім'ї у забезпеченні нормальних умов для розвитку дитини з особливими потребами.

Соціальний педагог здійснює комплексну підтримку, що охоплює різні аспекти життєдіяльності сім'ї та дитини. Це включає допомогу в правових питаннях, консультації з психологічних та соціальних питань, а також надання підтримки в організації догляду за дитиною. Окрім цього, педагог сприяє забезпеченню необхідними товарами, такими як медикаменти та продукти харчування, та допомагає у налаштуванні побуту та дозвілля для дітей. Ключовим є індивідуальний підхід, який дозволяє врахувати особливості кожної ситуації. Крім того, соціальний педагог виступає в ролі посередника між родиною та соціальними установами, активно сприяючи вирішенню конфліктів та мобілізації ресурсів для ефективної допомоги.

Процес надання соціально-педагогічної допомоги складається з кількох ключових етапів, кожен з яких відіграє важливу роль у забезпеченні ефективної підтримки дітей з обмеженими можливостями [49, с. 337].

На першому етапі проводиться дослідження, під час якого виявляються основні соціальні потреби дітей, а також аналізуються їхні можливості та здібності.

Другим етапом є етап планування, коли створюється індивідуальна програма підтримки, що відповідає конкретним вимогам кожної дитини.

Третій етап передбачає організацію та реалізацію заходів соціально-педагогічної допомоги відповідно до розробленого плану.

На останньому етапі здійснюється оцінка результатів наданої допомоги, проводиться аналіз досягнутих успіхів та визначаються подальші кроки для вдосконалення роботи.

Соціальний педагог виконує ключову роль у підтримці розвитку дітей з особливими потребами, сприяючи їхній адаптації в суспільстві та розвитку особистості. Під час роботи з учнями він проводить комплексну діагностику, виявляючи індивідуальні потреби та особливості кожної дитини, визначаючи наявність відхилень у розвитку та аналізуючи ступінь її інтеграції в колектив.

Також важливою є прогностична діяльність соціального педагога, спрямована на планування та оцінку змін у груповій взаємодії. Задача фахівця — передбачити майбутній розвиток дитини, а також створити моделі соціальної поведінки, що відповідають конкретним потребам. Вибір методів та технологій здійснюється з урахуванням особливостей ситуації, а також з урахуванням індивідуальних передумов для успішної соціалізації дитини серед однолітків.

У рамках своєї діяльності соціальний педагог виконує важливу консультативну роль, надаючи професійну підтримку дітям з особливими потребами та їхнім родинам, а також вчителям і адміністрації навчальних закладів. Він допомагає в пошуку рішень для складних ситуацій, сприяючи визначенню найбільш ефективних шляхів подолання труднощів. Окрім того, соціальний педагог організовує взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу — учнями, батьками та педагогічним колективом — для створення позитивного і підтримуючого середовища в школі.

Соціальний педагог, виконуючи роль захисника, активно працює над забезпеченням прав та інтересів дітей з особливими потребами. Він орієнтується на національні та міжнародні стандарти, сприяючи їх доступу до необхідних пільг. Крім того, педагог активно взаємодіє з різними установами та організаціями, представляючи інтереси цих дітей в органах соціального захисту, медичних закладах та інших відповідних структурах.

Соціальний педагог, виконуючи профілактичну роль, орієнтується на зменшення ризику соціальної дезадаптації серед дітей з особливими психофізичними потребами та негативної поведінки серед учнів і їхніх сімей. Він допомагає дітям усвідомити значення соціальних норм і правил,

стимулюючи їх до їхнього виконання. Крім того, педагог створює умови для формування у дітей здорових соціальних орієнтирів та їхнього позитивного розвитку.

У рамках своєї роботи соціальний педагог забезпечує всебічну підтримку учнів з особливими психофізичними потребами, активно сприяючи їхньому розвитку в умовах навчального процесу. Однією з основних його задач є організація соціально-педагогічного супроводу, що включає в себе патронаж та надання соціальних послуг, що відповідають інтересам і потребам дітей. Для цього він активно залучає різноманітні форми діяльності, серед яких культурні та дозвіллєві заходи, спортивні заняття та творчі ініціативи. Завдяки такій роботі соціальний педагог допомагає учням адаптуватися до нових умов, формує в них здатність до гнучкості та ефективного управління власним життям [11, с. 33].

Соціально-педагогічна підтримка родини спрямована на зміцнення її стабільності та ефективність у виконанні основних завдань. Однією з важливих складових є допомога сім'ям, які виховують дітей з особливими потребами. Така підтримка включає не лише аспект виховання та догляду, але й сприяє розвитку гармонійних міжособистісних стосунків, а також забезпеченню правової підтримки. Це допомагає створити сприятливі умови для фізичного та емоційного благополуччя сім'ї.

У своїй роботі соціальний педагог виступає як організатор, сприяючи взаємодії з різними соціальними установами, які працюють із дітьми та їхніми батьками. Він залучає дітей з особливими потребами до різноманітних соціальних активностей, створюючи умови для формування здорових демократичних відносин серед учасників освітнього процесу.

Соціальний супровід дітей із особливими потребами є багатогранним процесом, який передбачає врахування індивідуальних особливостей та потреб таких дітей. Одним із ключових аспектів цього процесу є активне включення дітей до соціальних взаємодій та створення умов, що дозволяють їм бути частиною різноманітних соціальних структур. Такий підхід сприяє їх

гармонійній інтеграції в суспільство, забезпечуючи можливість брати участь у різних сферах діяльності та готуючи їх до дорослого життя, самореалізації і всебічного розвитку.

Висновок до розділу 2

Еволюція інклюзивної освіти в Україні демонструє суттєві зрушення у забезпеченні рівного доступу до якісного навчання для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей. Цей процес проходив через кілька етапів — від релігійно-благодійного підходу до сучасного інтеграційного підходу, що враховує міжнародні стандарти та потреби сучасного суспільства. Інклюзивна освіта стала невід’ємною складовою освітньої системи, спрямованою на створення умов для повноцінного розвитку особистості та її соціальної інтеграції.

Сутність інклюзії полягає у формуванні такого середовища, де кожна дитина може розкрити свій потенціал, отримуючи підтримку відповідно до своїх потреб. Це сприяє не лише розвитку дітей з особливими освітніми потребами, але й формуванню толерантності, емпатії та соціальних компетенцій у їхніх однолітків. Залучення дітей до загальноосвітніх закладів зміцнює зв'язки між різними групами суспільства, формуючи базу для побудови справедливого і гармонійного суспільства.

Поступове впровадження інклюзивної освіти в Україні вимагає трансформації педагогічних підходів, модернізації навчальних програм та підвищення кваліфікації педагогів. Застосування інноваційних методів і технологій дозволяє забезпечити ефективне навчання та створення сприятливого освітнього середовища. Крім того, важливу роль відіграють міждисциплінарні команди, які надають підтримку учням і їхнім сім’ям, сприяючи адаптації дітей до освітнього процесу.

Значення інклюзивної освіти виходить за межі освітньої сфери. Вона стає інструментом соціальних змін, спрямованих на подолання дискримінації та створення рівних можливостей для всіх членів суспільства. Інклюзія не лише забезпечує права дітей з особливими потребами, але й інтегрує їх у всі аспекти соціального життя, сприяючи формуванню суспільства, де кожен має можливість бути почутим, підтриманим і визнаним.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

3.1. Методики роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

Сучасні освітні виклики вимагають від школи особливого підходу, що допомагає учням розкрити свій потенціал як особистості, а також сприяє розвитку їхніх творчих здібностей та самостійності у навчанні. Традиційні методи освіти зосереджуються на механічному запам'ятовуванні і відтворенні матеріалу, що обмежує можливості для індивідуального розвитку учнів.

Одним з основних завдань інклюзивної освіти є створення нового типу навчального закладу — школи, де діти та вчителі спільно формують навчальний процес. У цьому контексті особливу роль відіграє особистісно орієнтоване навчання, яке є комплексною психолого-педагогічною концепцією, що охоплює всі аспекти взаємодії учня з навчальним середовищем.

Принципи особистісно орієнтованого навчання розвиваються через інтеграцію теоретичних здобутків та практичних напрацювань у галузі педагогіки. Цей підхід зосереджений на кількох важливих напрямках:

- школа є не лише освітнім закладом, а частиною життєвого досвіду;
- увага зосереджена не тільки на кінцевих результатах, а й на самому процесі навчання;
- учнів залучають до активного пошуку рішень та планування власної діяльності;
- створюються умови для індивідуального підходу до навчальних завдань кожної дитини;
- підкреслюється важливість колективної та парної співпраці;
- основним інструментом комунікації є діалог між учнями та вчителями;
- учнів навчають використовувати ефективні методи роботи;

- заохочується рефлексія та самооцінка щодо власних досягнень і прогресу.

Заняття, побудовані на принципах особистісно орієнтованої взаємодії, дозволяють впроваджувати індивідуальний підхід до кожного учня. Вони стимулюють пізнавальну активність, навчають визначати оптимальні стратегії для досягнення глибоких знань та розвитку необхідних умінь і навичок.

Диференційоване навчання — це підхід, що фокусується на адаптації навчального процесу під індивідуальні особливості учнів. Він ґрунтується на розумінні різноманітних здібностей і потреб школярів, що дозволяє вчителям коригувати складність і темп матеріалу. Важливим аспектом цієї методики є гнучкість у плануванні, адже учні мають різні стилі навчання, рівень підготовленості та інтереси. За словами Керол Енн Томлінсон, однією з провідних дослідниць у цій сфері, ефективне навчання неможливе без врахування цих факторів.

Застосування диференційованого підходу вимагає спеціальної організації уроків, що дозволяє кожному учню розвиватися відповідно до своїх сильних сторін і інтересів. Такий спосіб навчання створює середовище, де кожен може досягати успіху, розвиваючи свої індивідуальні здібності. Для того щоб навчання стало справді ефективним, сучасним педагогам важливо створювати програми, що враховують різноманітність потреб учнів і пропонують різні стратегії для роботи з ними.

Інтенсивне навчання за традиційною методикою зосереджене на активній ролі викладача та ретельному засвоєнні базових знань і навичок. Відзначається чіткою організацією навчального процесу, де вчитель виступає як головний організатор, а уроки можуть бути як індивідуальними, так і груповими чи фронтальними. Основною метою є поетапне освоєння матеріалу, який подається через малі, добре структуровані блоки.

Цей підхід включає безперервний моніторинг розуміння учнями вивченого, тренування навичок під безпосереднім керівництвом педагога, а також вправи, що моделюють реальні ситуації для закріплення нових знань.

Весь процес навчання побудований на чіткій послідовності, що забезпечує ефективне засвоєння матеріалу.

Цей підхід базується на шести важливих методичних аспектах, які формують основу для ефективного освоєння основних концепцій та навичок:

1. Актуалізація попередніх знань — оцінка того, що вже відомо учням, для підготовки до засвоєння нової інформації.

2. Презентація нового матеріалу — подання та роз'яснення нових тем через наочні приклади.

3. Керована практика — вправи, що супроводжуються наставництвом і контролем з боку вчителя для закріплення здобутих навичок.

4. Зворотний зв’язок — аналіз виконаних завдань, коригування помилок та надання рекомендацій для покращення.

5. Самостійна робота — індивідуальна практика для розвитку чи уточнення знань.

6. Регулярне повторення — систематичне повернення до вивченого матеріалу для його закріплення та поглиблення розуміння.

Інтенсивне навчання традиційного типу приносить значну користь при роботі з дітьми з особливими потребами. Це метод дозволяє надати докладні пояснення, що важливо для учнів, які мають труднощі з пам'яттю. Такий підхід допомагає їм краще засвоювати інформацію та правильно її структурувати. Крім того, цей спосіб навчання активізує учнів, мотивуючи їх більше взаємодіяти з матеріалом, що покращує процес навчання. Інтенсивне навчання також створює можливості для учнів брати участь у заняттях і відповідати на запитання.

Цей підхід гармонійно поєднується з практикою спільного навчання, яка включає різноманітні форми взаємодії, зокрема роботу в невеликих групах. Такий формат дає змогу учням активно співпрацювати, обмінюватися думками й отримувати знання у процесі командної діяльності. Перед впровадженням групових методів важливо забезпечити ґрунтовну підготовку, яка допоможе дітям зрозуміти основи співпраці та правила комунікації.

Сьогодні кооперативне навчання стає ключовим інструментом у підвищенні ефективності освітнього процесу. Воно сприяє розвитку критичного мислення, здатності відстоювати власні погляди та налагоджувати взаємодію в команді, що є важливими навичками для досягнення успіху. Завдяки колективній діяльності учні вчаться спілкуватися та співпрацювати, що розвиває їхні критичні й аналітичні навички. Таке навчання створює можливості для вирішення проблем і формування глибокого розуміння матеріалу. Спільна робота сприяє активній участі кожного учня, що дозволяє йому не тільки засвоювати нові знання, але й активно розвивати важливі життєві компетенції.

Кооперативне навчання відіграє важливу роль у педагогічному процесі, надаючи викладачам можливість варіювати методи і підходи в залежності від потреб учнів та особливостей навчального середовища. Для успішного застосування цієї стратегії важливо, щоб учні не тільки вміли ефективно працювати в групах, але й розвивали соціальні компетенції, що забезпечує створення умов для більш глибокого і складного мислення.

Завдяки участі у спільних завданнях, учні отримують можливість краще розуміти різноманітні теми, активно обговорювати проблеми, виражати конструктивну критику, робити помилки і вчитися на них. Вони також вчаться слухати одне одного, знаходити спільні точки зору та інтегрувати нову інформацію. Крім того, цей підхід сприяє включенню учнів з особливими потребами, що створює атмосферу взаєморозуміння і підтримки у класі та формує почуття колективної відповідальності.

Однією з головних переваг кооперативного навчання є його адаптивність, що дає можливість використовувати різні методи, що відповідають конкретним умовам та потребам учнів.

Спеціально організовані групи, що формуються без попереднього планування, відкривають нові можливості для залучення учнів до активної роботи з матеріалом, де кожен має шанс висловити свою думку та виконати завдання. Це особливо важливо для тих учнів, які зазвичай утримуються від

участі в обговореннях або відчувають труднощі з концентрацією під час лекцій. Такий формат роботи змушує кожного учня бути уважним і взаємодіяти з іншими, що сприяє розвитку комунікативних здібностей і покращує колективну взаємодію.

У випадку роботи в малих групах, де учні об'єднуються в пари чи трійки, навіть ті, хто має обмежений досвід спілкування, можуть навчитися на прикладах своїх товаришів, розвиваючи свої соціальні та мовленнєві навички. Використання методів, таких як «карусель», «вертушка», «вісім квадратів» чи «три до одного», активно залучає учнів до навчального процесу, сприяючи інклюзивності та розвитку взаємодії серед учасників.

Причини, чому деякі учні навчаються швидше за інших, можуть бути зумовлені різними факторами, однією з основних є те, як вони сприймають і розуміють сам процес навчання. Когнітивні психологи вказують, що успішність учнів, яких називають «сильними», і тих, хто стикається з труднощами — «слабкими», може залежати від того, наскільки добре учні розуміють, як саме відбувається процес навчання. У цьому контексті навчання можна розглядати як окрему галузь знань, схожу на фізику чи історію.

Чим більше учень знає про сам процес навчання, тим ефективніше він набуває нові знання та навички. Учні, які розуміють, як краще організувати свою діяльність, як засвоювати інформацію та застосовувати її на практиці, зазвичай досягають кращих результатів. Вони здатні швидше адаптувати свої стратегії до нових умов, що дає їм перевагу в порівнянні з тими, хто не має такої метапізнавальної компетенції.

Герхарт розглядає «когнітивні стратегії» як набір планів, дій і процесів, що допомагають учням ефективно долати навчальні труднощі та вирішувати проблеми. Освітній процес не зводиться лише до здобуття знань, адже важливо також навчити учнів самостійно організовувати свою навчальну діяльність. Відповідно до когнітивного підходу, зміст навчальних програм залишається важливим, адже він слугує інструментом для формування

пізнавальних стратегій, які спрощують процеси обробки і засвоєння інформації.

В інклюзивних класах для розвитку когнітивних процесів використовуються різноманітні методи, спрямовані на організацію, розуміння та запам'ятовування матеріалу. Белланка і Фогарті пропонують певну структуру для роботи з важкими академічними темами: 1) стимулювання учнів через постановку запитань, 2) детальне пояснення навичок мислення та їх закріплення на практиці, 3) застосування графічних організаторів для візуалізації логічних зв'язків, 4) навчання ставити питання більш високого рівня. На їхню думку, стратегії мислення сприяють розвитку здатності учнів застосовувати ці методи в різних ситуаціях, тим самим вдосконалюючи їхнє критичне та аналітичне мислення.

Кооперативне навчання має глибокі корені в працях Лева Виготського, видатного російського психолога, який значно вплинув на розвиток психології. Його погляди підкреслюють важливість соціальної взаємодії у процесі навчання, вважаючи, що діти набувають знання саме через взаємодію з іншими членами суспільства.

Основою кооперативного навчання є спільна праця над інформацією, що дозволяє не лише засвоїти матеріал, а й активно обговорювати процес навчання. Учні мають можливість не тільки отримувати знання, а й з’ясовувати, як вони досягли певних висновків. Організація та систематизація інформації стають важливими складовими мислення, і тому використання графічних організаторів допомагає учням структурувати й візуалізувати знання в різних навчальних контекстах. Когнітивні карти виявляють свою ефективність, коли їх застосовують разом із стратегією «обміркуйте – об’єднайтеся – поділіться».

У навчальному процесі активно використовуються різні типи графічних організаторів, серед яких можна виділити:

- схеми типу «павутинка»;

- ланцюги послідовностей;

- дерева для сортування інформації;
- Веннові діаграми;
- матричні структури;
- карти-сюжети;
- методи типу «знаємо – дізналися – хочемо дізнатися».

Тема застосування інтелектуальних карт у навчальному процесі має велике значення для підвищення кваліфікації педагогів. В рамках курсів підготовки вчителів, зокрема в роботах старшого викладача І.Р. Кіндрата, детально розглядаються можливості використання інтелект-карт, таких як «ментальна карта», «карта розумових дій» та інші. Ці інструменти є надзвичайно корисними для вчителів, оскільки вони дозволяють учням організовувати та аналізувати інформацію, відображаючи процеси логічного мислення через чіткі схеми.

Застосування цих технологій має вирішальне значення для учнів із особливими освітніми потребами. Вони сприяють персоналізації навчального процесу, враховуючи унікальні особливості кожного учня, та допомагають формувати вміння ефективно організовувати свою діяльність і оцінювати її результати.

Методи запам'ятовування значно сприяють ефективнішому засвоєнню важливої інформації та її довготривалому збереженню в пам'яті. Регулярне використання мнемонічних технік у процесі навчання позитивно впливає на академічні досягнення учнів, покращує їх ставлення до навчання та формує дружню атмосферу в класі.

Комплекс «Живий звук», створений фахівцями Інституту спеціальної педагогіки НАПН України в співпраці з Науково-виробничим підприємством «ВАБОС», є потужним інструментом для корекції мовленнєвих порушень. Ця система активно застосовується у психолого-педагогічній та корекційно-реабілітаційній роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Завдяки своїм можливостям, вона також дозволяє забезпечити дистанційну підтримку,

що сприяє не тільки розвитку мовлення, але й удосконаленню комунікативних навичок дітей.

Метод піскової психотерапії є ефективним інструментом для створення комфортного простору, де діти з аутизмом можуть виразити свої почуття та переживання. Основною метою є активація внутрішніх ресурсів через взаємодію з природними матеріалами, такими як пісок і вода, що дозволяє зовнішньому виразу переживань розкривати внутрішні процеси через символи.

Пісочниця стає простором, який може вміщувати весь спектр емоційних реакцій дитини, що допомагає віртуозно будувати емоційну безпеку та довіру. Вона служить своєрідним «контейнером» для емоцій, де кожен елемент простору має своє значення. Така взаємодія з навколишнім середовищем знижує тривожність і напругу, полегшуючи соціальну адаптацію дитини.

Цей підхід активно застосовується на початкових етапах роботи з дітьми, що дозволяє стимулювати їх зацікавленість у подальшій комунікації та укріплює позитивний досвід спілкування з оточенням.

Кінезіотерапія — це метод лікування, який поєднує фізичні вправи і психотерапевтичні техніки для впливу на психологічний стан людини. Вона активно використовує рухи тіла та фізичні практики для стимулювання роботи головного мозку, що, в свою чергу, сприяє покращенню когнітивних і емоційних функцій. Такий підхід не тільки коригує психологічні порушення, а й підтримує розвиток особистісних здібностей.

Сучасні методи кінезіотерапії ефективно допомагають боротися з різними психоемоційними проблемами, такими як стрес, тривожність або емоційна нестабільність, надаючи людині можливість покращити загальний психічний стан.

Яскравим прикладом застосування кінезіотерапії є методика «Рухова абетка», створена логопедом С. Ю. Штілем для дітей з мовленнєвими порушеннями, зокрема для тих, хто страждає від заїкання. Цей підхід допомагає розвивати мовленнєві навички та покращувати соціальну адаптацію

дітей, підтримуючи також розвиток мотиваційних і комунікативних здібностей.

Казкотерапія виступає важливим інструментом для розвитку морального здоров'я дітей, адже вона безпосередньо відповідає на їхні емоційні та пізнавальні потреби. Завдяки їй діти мають можливість розвивати емоційну чутливість, уяву та творчість, одночасно формуючи моральні цінності. Образи та ситуації, що з'являються в казках, глибоко впливають на свідомість малечі, розширюючи її духовний горизонт та формуючи основи моральних переконань. Цей вплив відбувається як через осмислене сприйняття, так і через підсвідомі механізми.

Психологічний процес казкотерапії або казкокорекції полягає в тому, щоб поєднати вигадані сюжети з реальним життям, тим самим допомагаючи дитині адаптувати свої погляди та поведінку. Це специфічний метод, через який казкові образи набувають практичного значення в реальності, змінюючи внутрішній стан і поведінку дитини. Згідно з думкою відомої казкотерапевтки Т.Д. Зінкевич-Євстігнєєвої, казкотерапія є потужним інструментом, що дозволяє через казки розкрити глибокі знання, які можуть мати терапевтичний ефект у визначені моменти життя.

Методика, розроблена Н.А. Зайцевим, орієнтована на раннє та інтенсивне освоєння грамотності і активно застосовується у дошкільних навчальних закладах, де вона швидко здобуває популярність. Важливу роль у ній відіграють «Кубики Зайцева», спеціально створені для розвитку навичок читання.

Основою цієї програми є стимулювання природного розвитку дитини, що дозволяє активно залучати її до навчального процесу на кожному етапі. Однією з ключових задач є навчити малюка читати та рахувати на ранньому етапі, де обидва процеси взаємно підтримують один одного, адже мовленнєвий розвиток і вміння читати розвиваються одночасно.

Існує безліч методів, які можуть значно полегшити процес запам'ятовування та впорядкування інформації. Серед них можна виділити

такі стратегії, як створення опорних планів, метод «Крючків» від І.Ю. Матюгіна, система невербальних асоціацій, розроблена Є.В. Антощуком, а також використання опорно-буквенних піктограм та файлової системи. Ці техніки ефективно допомагають запам'ятовувати терміни, числа та географічні назви. Додатково метод «Цицерона», що базується на цифро-буквенних кодах, розвиває логічне і образне мислення, стимулюючи пам'ять і креативність, що особливо корисно при навчанні дітей.

3.2. Підготовка майбутніх соціальних працівників до практичної діяльності в сфері інклюзивної освіти

Соціальний працівник, що спеціалізується на молодіжній роботі, активно досліджує проблеми та потреби молоді, регулярно здійснюючи їхній моніторинг. Він стимулює участь молоді у громадах, організовує різноманітні культурні, спортивні та освітні заходи, а також сприяє розвитку співпраці між молоддю, органами влади та молодіжними організаціями. Однією з основних рис інклюзивного середовища для молоді є його здатність об'єднувати людей у просторі, де панують толерантність, взаєморозуміння та повага до різноманітних індивідуальних потреб і характеристик. Важливість цих відмінностей визнається як ресурс для соціального прогресу, що дозволяє забезпечити участь молоді з особливими потребами без жодної форми дискримінації.

Для створення інклюзивного середовища для молоді соціальний працівник повинен володіти спеціальними знаннями та вміннями, що дозволяють створити простір, в якому всі молоді люди — як з особливими потребами, так і з нормативним розвитком — зможуть активно взаємодіяти. Важливо також навчити молодь з нормативним розвитком працювати в

єдиному просторі з тими, хто має особливі потреби, готуючи їх до такої взаємодії.

Від так, задля оцінки рівня готовності, виявлення проблем і викликів, з якими стикаються викладачі при навчанні соціальних працівників, а також розробки рекомендацій для вдосконалення навчального процесу та підвищення якості підготовки фахівців соціальної сфери було проведено анонімне анкетування 17 викладачів ЗВО ВСЕІ (ДОДАТОК Б).

Вважаємо за необхідне проаналізувати представлені нижче результати. Отже:

1. Рівень підготовки студентів до інклюзивної освіти (Рис. 3.1.):

2 (12%) викладачі оцінили рівень підготовки як високий,

9 (53%) – як середній,

6 (35%) – як низький.

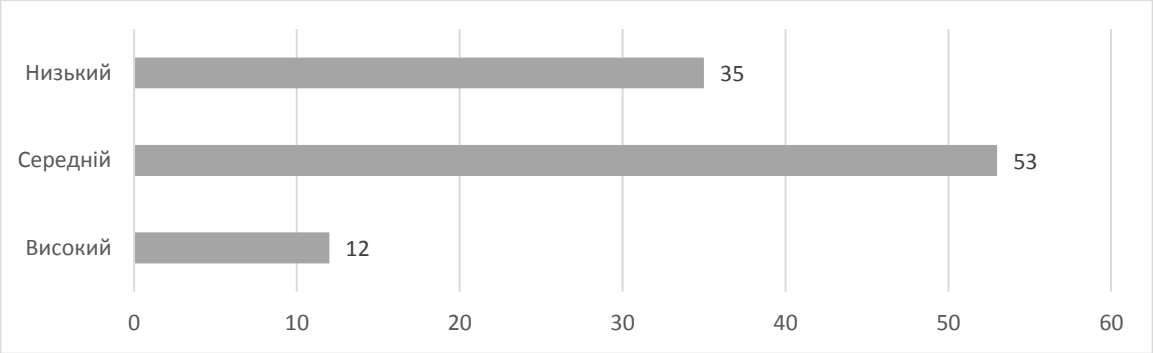

Рис. 3.1. Рівень підготовки студентів до інклюзивної освіти

Виявлено, що більшість викладачів вважає, що підготовка майбутніх соціальних працівників у сфері інклюзії є недостатньою.

2. Компоненти, яких найбільше бракує у підготовці (Рис. 3.2.):

14 (82%) респондентів вказали на недостатність практичної підготовки,

12 (71%) – потребу у спеціалізованих дисциплінах щодо роботи з особами з інвалідністю,

11 (65%) – брак психолого-педагогічної підготовки.

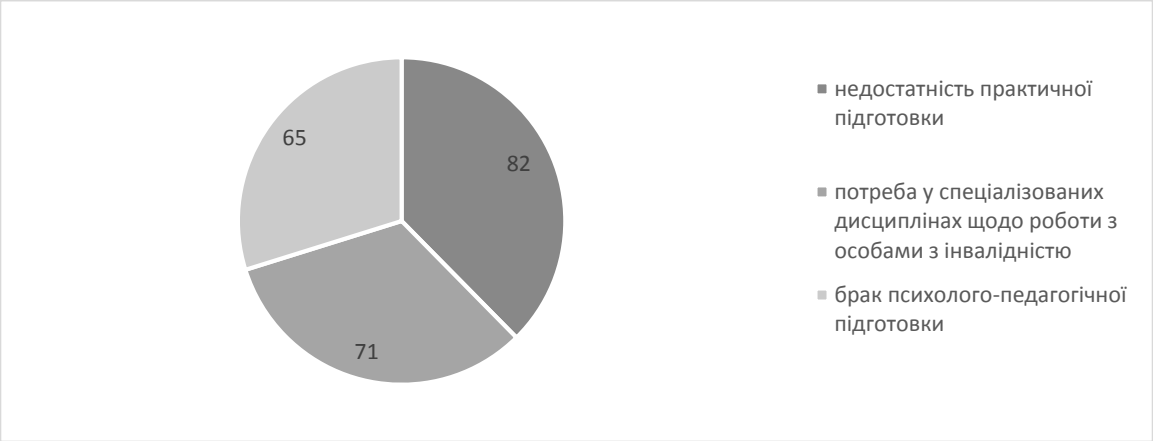

Рис. 3.2. Компоненти, яких найбільше бракує у підготовці

Отже, навчальні програми потребують значного доповнення практичними компонентами та спеціальними курсами з інклюзії.

3. Можливості для практичної підготовки (Рис. 3.3.):

3 (18%) викладачі вважають, що бази практики є достатніми,

8 (47%) – що можливості є, але їх недостатньо,

6 (35%) – що студенти мають обмежений доступ до інклюзивних закладів.

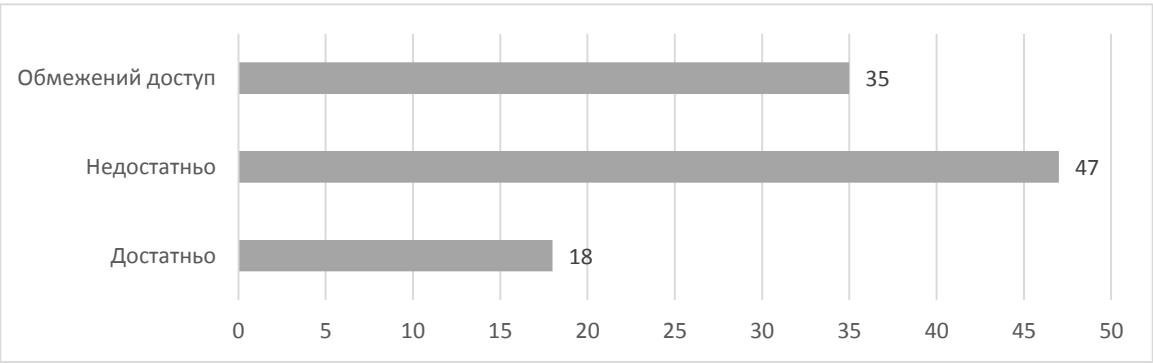

Рис. 3.3. Можливості для практичної підготовки

З’ясовано, що практична підготовка соціальних працівників у сфері інклюзії потребує розширення співпраці з відповідними установами.

4. Ключові навички для соціальних працівників в інклюзивній освіті (Рис. 3.4.):

13 (76%) вказали на важливість комунікаційних навичок,

10 (59%) – на знання законодавчої бази,

12 (71%) – на вміння адаптувати освітній простір,

9 (53%) – на здатність надавати психологічну підтримку.

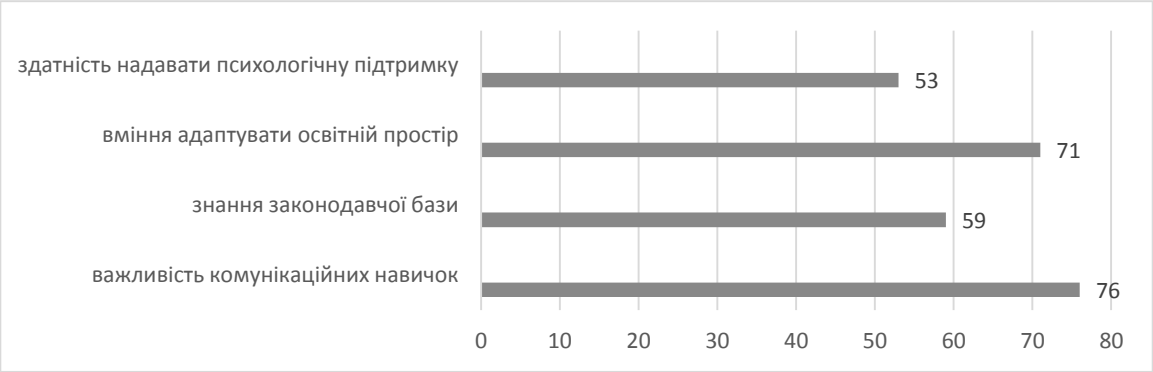

Рис. 3.4. Ключові навички для соціальних працівників в інклюзивній освіті

Встановлено, що навчальні програми мають включати більше тренінгів із комунікації та правової обізнаності, а також методик адаптації освітнього середовища.

5. Потреба в оновленні навчальних програм (Рис. 3.5.):

11 (65%) викладачів вважають, що програми потребують значних змін,

5 (29%) – що необхідні лише часткові коригування,

1 (6%) – що програми відповідають сучасним вимогам.

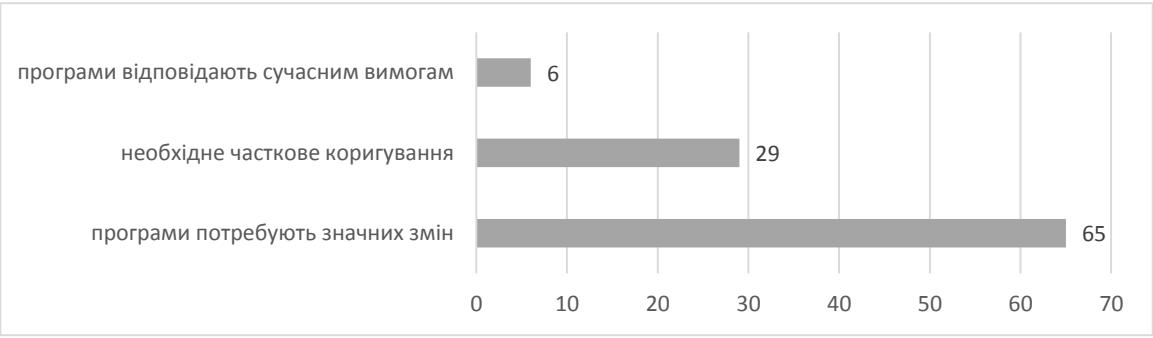

Рис. 3.5. Потреба в оновленні навчальних програм

Було встановлено, що існує значна потреба у реформуванні освітніх програм з урахуванням новітніх викликів інклюзивної освіти.

Результати цього дослідження можуть бути використані для удосконалення підготовки фахівців соціальної роботи у сфері інклюзивної освіти. Актуальними вважаємо наступні рекомендації:

- підготовка соціальних працівників до роботи в інклюзивному середовищі є недостатньою, особливо в аспекті практичної підготовки;

- доповнення навчальних програм дисциплінами, що висвітлюють особливості роботи з особами з інвалідністю;

- розширення співпраці між закладами вищої освіти та інклюзивними установами для покращення практичного навчання;

- формування у студентів комунікаційних навичок, знань законодавчих норм та вмінь адаптації навчального процесу;

- модернізація освітніх програм для майбутніх соціальних працівників, яка враховуватиме сучасні виклики інклюзії.

Один з головних аспектів роботи соціального працівника полягає в створенні та підтримці ефективної взаємодії в інклюзивному середовищі. Для цього важливо мати розвинуті лідерські та організаційні навички, які допомагають ефективно вирішувати різноманітні завдання та організовувати процеси взаємодії в такому середовищі.

Під час роботи з молоддю в умовах інклюзії соціальний працівник впливає на формування мотивації особистості, що є важливою частиною його ролі. Це вимагає від нього вміння налаштовувати правильну комунікацію, спрямовану на створення умов для взаємодії. Крім того, необхідно виявляти гнучкість у швидкому реагуванні на зміни, що допомагає адаптувати середовище до нових викликів і своєчасно інформувати молодь про будь-які оновлення.

Соціальний працівник сьогодення має не лише усвідомлювати значення своїх ролей у сфері молодіжної роботи, але й бути належним чином підготовленим до цієї важливої діяльності в умовах інклюзії.

Поглиблений аналіз теоретичних основ показує, що в інклюзивній молодіжній роботі спостерігається великий попит на кваліфікованих

спеціалістів. Тому належний рівень підготовки майбутніх соціальних працівників є невід'ємною складовою для успішного виконання цих обов'язків.

Для оцінки підготовленості фахівців ми виділили два основні критерії: управлінський та організаційний. Вони визначають ефективність виконання ролей та функцій соціального працівника в інклюзивному середовищі для молоді.

Основними ознаками готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в інклюзивному середовищі є здатність впливати на зміни в поведінці молоді та на її сприйняття життя.

Ключовим аспектом цього критерію є вміння соціального працівника стимулювати зміни в мотивації молодих людей, а також в їх ставленні та переконаннях, особливо коли йдеться про усвідомлення важливості змін у ставленні до толерантності. Це передбачає не лише зміну в поведінці, а й сприяння особистісному розвитку молоді на всіх етапах її життя.

Тому майбутній соціальний працівник повинен володіти навичками роботи з мотивацією молодих людей, які часто переживають емоційну нестабільність: від байдужості до оточуючих до схильності до ризикованих дій. Вони не завжди усвідомлюють, яку небезпеку можуть нести такі вчинки в майбутньому, сприймаючи їх як спосіб самовираження чи спосіб вирішення проблем.

Важливою частиною роботи майбутнього соціального працівника є здатність стимулювати молодь до глибшого осмислення свого життя, підтримувати вибір здорових звичок і допомагати у повній реалізації їхніх можливостей.

З точки зору організаційної підготовки, успішна діяльність соціального працівника в інклюзивному молодіжному середовищі вимагає вміння налагоджувати продуктивну взаємодію між різними секторами для ефективного впровадження ініціатив. Це передбачає співпрацю з органами влади, місцевими структурами, а також різними організаціями, які працюють з молоддю. Майбутній фахівець повинен вміти сприяти розвитку цих

партнерств, організовувати спільну діяльність, планувати її та аналізувати результати. Окрім того, важливим є вміння розв'язувати конфлікти, що можуть виникнути між партнерами, а також знаходити оптимальні шляхи для забезпечення ефективної взаємодії, що відповідатиме принципам інклюзивності у роботі з молоддю.

Соціальний працівник відіграє важливу роль у створенні ефективної стратегії взаємодії між різними секторами, встановлюючи чіткі кроки для всіх учасників і визначаючи послідовність етапів, що сприяють успішному розвитку молодіжного середовища [50, с. 160]. Основою організаційної підготовки є кілька ключових аспектів, серед яких визначення мети, планування, контроль та оцінка результатів [41, с. 37]. Однак саме планування є критичним етапом, оскільки від його точності залежить ефективність усієї діяльності. Воно ґрунтується на ретельному аналізі поточної ситуації з огляду на всі аспекти міжсекторної взаємодії [29, с. 39].

Однією з ключових складових підготовки соціальних працівників для роботи в інклюзивному молодіжному середовищі є формування ефективних комунікативних умінь. Це має особливе значення, оскільки здатність спеціаліста взаємодіяти з молоддю, мотивувати її, впливати на її рішення та організовувати співпрацю між різними соціальними групами є основою його професійної діяльності. Більш того, уміння комунікувати є важливим інструментом в інформаційній роботі, зокрема при донесенні нових проєктів та ініціатив до місцевих молодіжних організацій. Це питання активно досліджувалося такими вченими, як Н. Ісаєнко [16], В. Кан-Калик [17] та ін.

На основі визначених критеріїв виділяються три ступені готовності майбутніх соціальних працівників до діяльності в інклюзивному середовищі молоді: низький, середній та високий рівень.

До високого рівня відносяться наступні вміння та характеристики: здатність мотивувати молодь до активної участі в соціальному житті через підтримку та організацію молодіжних ініціатив; розуміння важливості змін у мотивації, сприйнятті та мисленні молоді через проведення різноманітних

заходів; вміння ефективно впливати на зміни в поведінці; навички організації спільного активного відпочинку та дозвілля; пропагування здорового способу життя та здатність формувати стійкість до негативних соціальних впливів.

Середній рівень управлінського критерію має такі характеристики: вміння залучати молодь до активного участі в суспільному житті через організацію молодіжних заходів є недостатньо розвиненим; змінюється лише ситуативне розуміння необхідності адаптації мотивації, мислення та сприйняття молоді через проведення подібних ініціатив; навички впливу на поведінку молоді залишаються нестабільними; навчання молоді ефективно проводити спільно вільний час обмежене; пропагування здорового способу життя є несистематичним; формування стійкості до негативних соціальних впливів реалізується лише в окремих випадках [63].

До низького рівня управлінських показників можна віднести такі недоліки: неспроможність мотивувати молодь активно брати участь у суспільному житті через підтримку ініціатив; відсутність розуміння важливості соціальними працівниками змінювати мотивацію та ставлення молодих людей через організацію таких заходів; неможливість вплинути на їхню поведінку; недолік навичок у навчанні молоді проводити активний та спільний відпочинок. Крім того, виникають значні труднощі в формуванні у молоді стійкості до негативного впливу соціального середовища [62, с. 97].

До ключових аспектів високих організаційних показників можна віднести: вміння забезпечувати ефективну співпрацю між різними секторами для впровадження інклюзивних ініціатив для молоді; здатність постійно зміцнювати партнерські відносини між молодіжними організаціями та державними структурами; навички в організації та плануванні спільних заходів, а також аналізу їх результатів; досвід ведення необхідної документації; вміння ефективно організовувати командну роботу; навички вирішення конфліктних ситуацій між учасниками; а також здатність вибирати найкращі форми співпраці, що сприяють розвитку молодіжного потенціалу через інтеграційний підхід.

До середнього рівня організаційного критерію відносяться такі характеристики: обмежені можливості забезпечення взаємодії між секторами для реалізації інклюзивної молодіжної роботи; недостатній розвиток співпраці між молодіжними організаціями та органами влади; невизначені навички у плануванні, організації та аналізі спільних ініціатив; проблеми з веденням документації; труднощі у налагодженні колективної роботи; відсутність дієвих методів вирішення конфліктів серед учасників; проблеми з вибором найбільш ефективних форм співпраці для розвитку молодіжного потенціалу.

До низького рівня організаційного критерію можна віднести ряд проблем, таких як відсутність вміння забезпечувати ефективну міжсекторну взаємодію в контексті інклюзивної молодіжної роботи, а також обмежені можливості для постійного розширення співпраці між молодіжними організаціями та державними установами. Крім того, є труднощі в організації, плануванні та аналізі спільних дій, що ускладнює ведення необхідної документації. Також існують проблеми в управлінні спільною роботою, розв’язанні конфліктів між учасниками та виборі оптимальних форм співпраці для розвитку молодіжного потенціалу.

Для аналізу рівня організаційної готовності у майбутніх фахівців із соціальної роботи було застосовано методику, розроблену Л. Уманським та О. Лутошкіним, що отримала назву «Методика для визначення рівня організованості» [54, с. 93]. Ця методика базується на самооцінці респондентами своїх умінь працювати в інклюзивному молодіжному середовищі шляхом зіставлення власних характеристик із запропонованими твердженнями з обох сторін.

Для оцінки управлінського критерію ми використали методику визначення комунікативних та організаційних навичок (КОС–2) [43, с. 581–582]. Цей інструмент допомагає оцінити здатність студентів соціальної роботи до ефективної комунікації, що є ключовим елементом для розвитку міжсекторальних зв'язків, а також вимірює рівень їх організаційних

здібностей. Всього в дослідженні брали участь 30 студентів ВСЕІ за спеціальністю «Соціальна робота».

Результати дослідження, проведеного з метою визначення рівня підготовленості до діяльності в інклюзивному молодіжному середовищі, виявили, що у більшості опитаних спостерігається лише середній рівень комунікативних та організаційних навичок. Це вказує на необхідність посилення підготовки майбутніх соціальних працівників для забезпечення їхньої ефективної роботи як у молодіжному середовищі, так і в умовах міжсекторальної взаємодії. Основними чинниками цього є обмежений практичний досвід і недостатньо сформовані професійні навички, необхідні для роботи у зазначеній сфері. Також виявлено слабкий рівень умінь ініціювати дії, впливати на інших, організовувати групові та масові заходи, а також активно брати у них участь.

Лише 12% респондентів продемонстрували високий рівень комунікативних здібностей, а організаторські навички властиві 8% опитаних, що свідчить про складнощі у налагодженні ефективної взаємодії з молоддю в умовах інклюзії. У той же час, середній рівень зазначених якостей мають 58% респондентів для комунікативних здібностей і 60% – для організаторських. Низький рівень розвитку цих навичок відзначено у 30% і 34% учасників дослідження відповідно [62, с. 41-49].

Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що майбутні соціальні працівники стикаються з серйозними труднощами у процесі впливу на зміну поведінки молоді та інтеграції осіб з особливими потребами в спільний соціальний простір. Основні проблеми включають брак практичних навичок, недостатній досвід роботи з великими групами та невпевненість у здатності ефективно доносити інформацію до молодіжної аудиторії.

Майбутнім соціальним працівникам із недостатньо розвиненими комунікативними та організаційними навичками часто бракує усвідомлення важливості формування інклюзивного середовища для молоді. Вони також не володіють достатніми вміннями навчати молодь адаптувати свою поведінку і

стиль життя та сприяти розвитку її стійкості до негативних впливів з боку соціального оточення.

Аналіз здатності студентів працювати в умовах інклюзивного молодіжного середовища виявив, що у 60% респондентів спостерігається недостатній розвиток організаторських навичок. У 30% респондентів виявлено середній рівень компетентностей, необхідних для ефективної співпраці, а лише 10% студентів демонструють високий рівень підготовленості.

Водночас встановлено низку проблем, пов’язаних із недостатньою спроможністю студентів організовувати міжсекторну співпрацю в умовах інклюзивної молодіжної роботи. Проте, попри зазначені труднощі, студенти висловлюють зацікавленість і готовність до змін, а також прагнуть сприяти розвитку інклюзивних практик у молодіжній діяльності.

Результати дослідження демонструють, що ступінь готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в інклюзивному молодіжному середовищі за управлінським критерієм розподіляється наступним чином: низький рівень мають 32% респондентів, середній характерний для 59%, а високий рівень зафіксовано лише у 9% [61, с. 82-84].

Аналіз організаційного критерію показав, що більшість опитаних (60%) мають недостатній рівень готовності, 30% демонструють середній рівень, тоді як високий рівень характерний лише для 10% учасників дослідження.

Аналіз отриманих результатів вказує на важливість удосконалення процесу професійного навчання соціальних працівників, зосереджуючи увагу на розвитку як управлінських, так і організаційних компетенцій.

Сумарні дані рівня готовності до діяльності в інклюзивному молодіжному середовищі вказують на те, що високий рівень підготовки мають лише 9,5% респондентів, 44,5% володіють середнім рівнем, а 46% знаходяться на низькому рівні.

Дослідження підтверджує домінування середнього та низького рівнів готовності, що підкреслює потребу у вдосконаленні системи професійної підготовки соціальних працівників у зазначеній сфері.

Професійна діяльність соціального працівника у сфері інклюзивного молодіжного середовища потребує всебічного вдосконалення підготовки фахівців. Для досягнення ефективності важливо акцентувати увагу на організаційних і управлінських аспектах, які є ключовими в роботі з молоддю в умовах інклюзії. Проведене дослідження засвідчило необхідність створення дієвих стратегій, спрямованих на підвищення рівня підготовки соціальних працівників, зокрема у розвитку їхніх організаційних і комунікативних компетенцій. Важливим напрямом є також адаптація сучасних методів і підходів до формування цих навичок. Перспективи подальших досліджень включають аналіз способів популяризації інклюзивної культури серед молодіжних спільнот.

Висновок до розділу 3

Використання особистісно орієнтованого навчання сприяє створенню умов для розвитку кожної дитини з урахуванням її індивідуальних потреб і можливостей. Цей підхід акцентує увагу на процесі навчання, а не лише на результатах, що дозволяє кожному учню знайти свої найкращі стратегії для досягнення успіху. Принципи диференційованого навчання, зокрема адаптація матеріалу під індивідуальні потреби, сприяють розвитку учнів, надаючи їм можливість розвиватися в зручному темпі. Застосування інтенсивного навчання дає можливість активно залучати учнів до навчального процесу, розвиваючи їх пізнавальну активність і навички. Важливим інструментом є також кооперативне навчання, яке стимулює соціальну взаємодію, співпрацю в групах та розвиває критичне мислення.

У результаті, методики роботи з дітьми з особливими освітніми потребами створюють середовище, де кожна дитина отримує можливість для індивідуального розвитку. Важливим аспектом є інтеграція різноманітних педагогічних підходів, які забезпечують різні форми взаємодії, що дозволяє дітям із особливими освітніми потребами бути повноправними учасниками навчального процесу, підвищуючи їх мотивацію та самостійність.

Таким чином, сучасні методики роботи з дітьми з особливими потребами орієнтовані на створення інклюзивного середовища, яке забезпечує рівні можливості для кожної дитини, а також на розвиток таких важливих навичок, як співпраця, комунікація та самостійність. Вони створюють базу для досягнення високих освітніх результатів і формування гармонійної особистості.

ВИСНОВКИ

Інклюзивне освітнє середовище є одним із основних компонентів сучасної освіти, що сприяє соціальній інтеграції та забезпеченню рівних прав усіх дітей, зокрема тих, що мають особливі освітні потреби. В Україні інклюзивна освіта набула значної популярності та розвитку, проте, незважаючи на численні позитивні зміни, існує низка проблем, що ускладнюють процес її впровадження та реалізації.

Загалом, інклюзивне навчання в Україні знаходиться на етапі активного розвитку, однак потребує подальшої підтримки з боку держави, освітніх установ та громадських організацій. Аналіз еволюції інклюзивної освіти в Україні показує, що інклюзія стала важливим елементом стратегії освітньої реформи в країні. Роль державної політики у цьому процесі є надзвичайно важливою, оскільки саме через нормативно-правову підтримку та забезпечення ресурсів можна створити ефективне інклюзивне середовище, яке відповідає потребам учнів з особливими освітніми потребами.

У рамках дослідження було виявлено, що основними чинниками успішного впровадження інклюзивного навчання є підготовка педагогічних кадрів, наявність достатньої кількості ресурсів, а також правильне соціальне сприйняття інклюзивної освіти як важливої соціальної проблеми. Педагогічні колективи та шкільна спільнота є важливими елементами інтеграції дітей з особливими потребами, оскільки їх підтримка і взаємодія з іншими учасниками освітнього процесу дозволяє забезпечити комфортні умови для навчання і розвитку таких дітей.

Особливе значення в дослідженні мають соціально-педагогічні аспекти, які включають підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи в інклюзивному середовищі. Важливим є також вивчення методик роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, які дозволяють адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб кожної дитини, забезпечуючи рівні можливості для їхнього розвитку.

Було обґрунтовано доцільність впровадження в освітній процес таких заходів як: посилення практичної підготовки соціальних працівників до роботи в інклюзивному середовищі, зважаючи на її недостатній рівень; доповнення освітніх програм дисциплінами, спрямованими на вивчення особливостей професійної діяльності з особами з інвалідністю; розширення співпраці між закладами вищої освіти та інклюзивними установами з метою підвищення ефективності практичного навчання; розвиток у студентів комунікативних компетентностей, знання нормативно-правових аспектів та здатності адаптувати освітній процес відповідно до потреб осіб з інвалідністю; модернізація освітніх програм для майбутніх соціальних працівників з урахуванням сучасних викликів інклюзивної освіти.

За результатами емпіричного дослідження було з’ясовано, що основними викликами впровадження інклюзивного навчання у закладах вищої освіти є недостатня адаптація навчальних матеріалів, брак методичної підготовки викладачів і недостатнє технічне забезпечення. Водночас викладачі виявляють зацікавленість у підвищенні кваліфікації через проходження додаткових курсів, присвячених методиці інклюзивного викладання. Для забезпечення ефективного функціонування інклюзивного освітнього середовища необхідно посилити психолого-педагогічний супровід як студентів, так і викладачів. Доцільним є розроблення комплексних стратегій, спрямованих на вдосконалення матеріально-технічної бази та підготовку фахівців для роботи в умовах інклюзивного навчання.·

Інклюзивне освітнє середовище вимагає комплексного підходу, що включає не лише педагогічні технології, а й соціально-психологічну підтримку, співпрацю з батьками та соціальними службами, а також належну підготовку фахівців. Потрібно продовжувати удосконалення нормативно-правової бази, забезпечення ресурсами та постійну підготовку педагогів, щоб інклюзивне середовище ставало доступним та ефективним для всіх дітей.

Таким чином, дослідження показало, що інклюзивне освітнє середовище є складною соціально-педагогічною проблемою, яка потребує всебічного

підходу, що охоплює педагогічні, соціальні, психологічні та правові аспекти. Подальші кроки у напрямку розвитку інклюзивної освіти повинні включати не лише поліпшення навчального процесу, а й глибше залучення суспільства до розуміння важливості рівних прав для всіх дітей, незалежно від їхніх можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко В. О. Інклюзивна освіта: до питання визначення поняття та особливостей її запровадження / В. О. Бойко // Накові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 4. – С. 7–11.

2. Виготський Л. С. Основи дефектології : підручник для вузів. Лань, 2013. 81-82 с.

3. Гавлітіна Т. Системно-ціннісний підхід до виховання учнів у сучасному закладі освіти / Т. Гавлітіна // Нова педагогічна думка. – 2017. - Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2014. – 352 с.

4. Грінчук В.Л., Костенко Н.І. Особливості соціальної взаємодії в інклюзивних студентських групах як ключовий фактор формування толерантного середовища закладів вищої освіти. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: збірник матеріалів XXIV міжнародна наук.-практ. конф., 26-28 листопада 2024 р. / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ: Ун-т «Україна», 2024.

5. Грінчук В.Л., Костенко Н.І. Теорія та практика соціальної роботи та корекція педагогіки. Реабілітація: фізична, психологічна, соціальна. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 17-18 травня 2024 р. За заг. ред. Г.В. Давиденко. Вінниця : ТОВ «ДРУК», 2024. 349-352 с.

6. Давиденко Г.В. Інклюзія у вищих навчальних закладах Європейського Союзу: монографія, Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД, 2015. - С.5-12

7. Діти з особливими освітніми потребами у ЗНЗ. URL: https://psichologtern.blogspot.com/2017/02/blog-post_22.html

8. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи. URL: https://inklyuzi.blogspot.com/p/blog-page_66.html

9. Закону України «Про освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

10. Закону України ст. 51 «Про повну загальну середню освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text

11. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія / І. А. Зязюн. – Київ; Черкаси: УНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 608 с.

12. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі // Соціальний педагог. – 2011. – №1. – С.26 – 35.

13. Інклюзивна освіта в Бельгії. URL: https://naurok.com.ua/inklyuzivna-osvita-v-belgi-276704.html

14. Інклюзивна освіта: проблеми та шляхи впровадження в опорному ЗЗСО. URL: https://naurok.com.ua/inklyuzivna-osvita-problemi-ta-shlyahi-vprovadzhennya-v-opornomu-zzso-z-dosvidu-yablunickogo-liceyu-295526.html

15. Інклюзивне навчання. URL: http://uk.wikipedia.org.

16. Інтегроване та інклюзивне навчання в Італії. URL: https://studfile.net/preview/2040750/

17. Ісаєнко Н. М. Формування комунікативних умінь у курсантів вищих навчальних закладів МВС: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 Професійна освіта. Одеса. 2012. 17 с.

18. Кан-Калик В. А. Вчителю про педагогічне спілкування. Книга для вчителя. М.: «Просвещение», 1987.190 с.

19. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко – К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. – 152 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

20. Колупаєва О. О. Педагогічні засади інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку до загальноосвітніх навчальних закладів: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2017. 458 с.

21. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 6 липня 2016 р. № 995_g71. База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

22. Концепція Нової української школи. -Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики: монографія / Н. М. Бібік, Л. І. Ващенко, О. І. Локшина та ін.; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К. І. С., 2014. – 112 с.

23. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього про- стору / В. Г. Кремень. – К.: Педагогічна думка. – 2019. – 520 с.

24. Кроки впровадження інклюзивної системи у школі. URL: https://b-pro.com.ua/statti/kroki-vprovadzhennya-inklyuzivnoi-sistemi-u-zagalnoosvitnomu-navchalnomu-zakladi

25. Лист МОН від 03.08.2023 № 1/11479-23. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/2023/08/04/Lyst.MON-1.11479-23.vid.03.08.2023-1.pdf

26. Лист МОН від 08.06.2022 №4/1196-22. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/2022/06/23/List.MON-4.1196-22-08.6.2022.pdf

27. Лист МОН від 29.12.2021 №1/23101-21. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/2021/12/31/Lyst.MON-1-23101-21.29.12.2021.pdf

28. Лівенцева Н. О. Огляд сучасних зарубіжних досліджень з проблем інклюзивної освіти. Психологічна наука і освіта. 2011. № 3. С. 114-121.

29. Луценко І. В., Крижановський В. А., Добін Є. В. Відстоювання інтересів дітей з особливими потребами, дітей з інвалідністю на інклюзивну освіту: тренінговий модуль. Українсько-канадський проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Київ, 2010. 46 с.

30. Мустаєва Ф. Соціальний педагог - зона довіри. Соціальна педагогіка. 2014. № 2. С. 37-42.

31. Наказ МОН від 08.06.2018 №609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text

32. Наказ МОН від 23.04.2021 № 457 затверджено Типові програми підвищення кваліфікації щодо надання підтримки в освітньому процесі дітям з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0457729-21#n329

33. Онищенко Н.П. Особливості реформування освітньої системи королівства Нідерландів. URL: https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/97/27.pdf

34. Освіта в Нідерландах. URL: http://fedorchenko.ho.ua/nl/1.html

35. Основи інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / За заг. ред. Колупаєвої А. А. – К.: «А.С.К.», 2012. – 308 с.

36. Положення про інклюзивно-ресурсний центр. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2022-п#Text

37. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-п#Text

38. Порядком зарахування дітей з особливими освітніми потребами до закладу дошкільної освіти (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ від 26.04.2022 № 483). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2022-п#n2

39. Порядком організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ від 26.04.2022 № 483. URL: https://irc-netushyn.miskrada.org.ua/news/10-59-59-30-06-2022/

40. Посібник «Впроваджуємо інклюзію у закладі освіти». URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Inclusion_zaklad_osvity_SQE-SURGe_2023.pdf

41. Постанова КМУ від 23.04.2003 р. № 585 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2003-п#Text

42. Прутченков А. Соціально-психологічний тренінг у школі / А. Прутченков. 2-е вид. доповн. і перероб. К.: Друкарня Ультрадрук, 2001. 640 с. (Серія «Практична психологія»).

43. Психолого-медико-соціальні центри (досвід Бельгії). URL: https://inkluz5.blogspot.com/2017/04/blog-post_85.html

44. Райгородський Д. Я. Практична психодіагностика. Методики і тести. Навчальний посібник. Дніпро: ЛІРА, 2001. 581-582 с.

45. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) монографія / Л. С. Рибалко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2007. – 442 с.

46. Рівноправність у здобутті освіти (досвід Австрії). URL: https://inkluz5.blogspot.com/2017/04/blog-post_86.html

47. Розв'язання проблеми інтегрованої освіти в зарубіжних країнах. URL: https://vseosvita.ua/library/embed/010038vc-986d.docx.html

48. Сабельникова С. Розвиток інклюзивної освіти // Довідник керівника освітнього закладу. - 2009. - №1. - С. 42 - 54.

49. Синьов В. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні / В. Синьов, А. Шевцов // Дефектологія. – 2004. – № 2. – С. 6–11.

50. Соціальна педагогіка. Підручник./ За редакцією професора Капської А. Й. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.

51. Соціальна педагогіка: теорія і технології: Підручник / Під ред. І.Д. Звєрєвої. К., Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

52. Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток [Текст] // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 5-6 червня 2020 р.; [за заг. ред.: Нагірняка М.Я.]. – Львів : ЛДУ БЖД, 2020. – 285 с.

53. Сьюзен Дж. Петерс (Susan J. Peters). Інклюзивна освіта : Стратегії EFA для всіх дітей / за ред. Т. В. Марченко, В. В. Митрофаненко, В. С. Ткаченко ; пер. з англ. Ю. В. Мельник. Сімферополь : 2010. 124 с.

54. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Врахування відмінностей розвитку та навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку в процесі навчання. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник / кол. авторів: О. О. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін.; за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ, 2007. 128с.

55. Уманський Л., О. Лутошкін. Психологія і педагогіка роботи комсорга. Київ, 1984. С. 92-96.

56. Універсальний дизайн в освіті. URL: https://rcpio.ippo.kubg.edu.ua/?p=2414

57. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі: монографія. Київ: Університет «Україна», 2015. 435 с.

58. Шведська модель інклюзивної освіти. URL: https://naurok.com.ua/post/inklyuzivna-osvita-u-shveci-priklad-uspishnih

59. Шведська модель інклюзивної освіти. Інклюзивна освіта: URL: https://inkluz5.blogspot.com/2017/04/blog-post66.html

60. Шмідт Х. Інклюзивна освіта в Німеччині: стратегії та перспективи. Журнал Інклюзивної Педагогіки. 2016. Вип. 4. С. 78–94.

61. Approaches To The Definition Of Basic Concepts Of Inclusive Educational Paradigm In The Ukrainian Scientific Discourse, Iryna Yablochnikova SergiyYablochnikov, Ganna Davydenko, SP System approaches'15 Interaction of Soft and hard systems : Materials of the 21th International Conference, December 2015, Prague, P. 17-23.

62. Bazilenko, (2014). The Features of Operational Component of Social Activity of Students' Youth. Social Welfare Interdisciplinary Approach, 4(2), 57-67.

63. Creating an inclusive educational environment in modern educational institutions. Science and Education, 6, 82-84).

64. Educational space: the essence of structure and mechanisms of creation. Ukrainian Pedagogical Journal, 1, 41-49).

65. Inclusive educational environment. Theory and practice of modern psychology, 6, 97-101).

66. Social inclusion principles in Ukrainian higher education institutions: theoretical and practical aspects of implementation, Davydenko Hanna, Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences, 2019, vol. 2, p.79-88

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета 1. Для викладачів закладу вищої освіти щодо особливостей організації інклюзивного навчального процесу

Шановні колеги!

Це опитування проводиться анонімно в рамках дослідження «Інклюзивне освітнє середовище як соціально-педагогічна проблема». Ваші відповіді допоможуть проаналізувати виклики та труднощі впровадження інклюзивного навчання у закладах вищої освіти.
Оберіть, будь ласка, відповідь, яка найбільш відображає вашу думку.

1. Як Ви оцінюєте рівень готовності Вашого закладу вищої освіти до впровадження інклюзивного навчання?

- Високий (є всі необхідні ресурси та підтримка)
- Середній (є часткові ресурси, але бракує системної підтримки)
- Низький (відсутні або недостатні умови для інклюзії)
- Важко відповісти

2. Які основні труднощі Ви відзначаєте при роботі зі студентами з інвалідністю? *(можна обрати кілька варіантів)*

- Відсутність адаптованих навчальних матеріалів
- Нестача технічного забезпечення (наприклад, спеціальних програм, аудіопідручників)
- Брак методичної підготовки викладачів
- Недостатня мотивація або підтримка студентів з інвалідністю
- Інше (вкажіть) _____

3. Чи проходили Ви спеціальне навчання або курси з методики інклюзивного викладання?

- Так, проходив(-ла)
- Ні, але хотів(-ла) би пройти
- Ні, і не бачу в цьому необхідності

4. Які ресурси, на Вашу думку, є найбільш необхідними для ефективного впровадження інклюзивного навчання? ***(можна обрати кілька варіантів)***

- Додаткові навчальні тренінги для викладачів
- Спеціалізоване технічне обладнання та програмне забезпечення
- Психолого-педагогічна підтримка студентів та викладачів
- Адаптовані освітні програми та методики навчання
- Інше (вкажіть) _____

5. Як Ви оцінюєте загальне ставлення академічної спільноти Вашого закладу до інклюзивного навчання?

- Позитивне (готовність підтримувати інклюзивні підходи)
- Нейтральне (не вистачає інформації та практики)
- Негативне (відсутність розуміння та підтримки)

Додаток Б

Анкета 2. Для викладачів щодо підготовки соціальних працівників до практичної діяльності в сфері інклюзивної освіти

Шановні колеги!

Це опитування проводиться анонімно в рамках дослідження підготовки соціальних працівників до роботи в сфері інклюзивної освіти. Ваші відповіді допоможуть оцінити актуальні проблеми та напрями вдосконалення освітньої підготовки профільних фахівців.
Оберіть, будь ласка, відповідь, яка найбільш відображає вашу думку.

1. Як Ви оцінюєте рівень підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота» до практичної діяльності в сфері інклюзивної освіти?

- Високий (студенти отримують всі необхідні знання та навички)
- Середній (є певні прогалини, але загалом підготовка достатня)
- Низький (студенти недостатньо підготовлені до роботи в інклюзивному середовищі)
- Важко відповісти

2. Яких компонентів навчання, на Вашу думку, найбільше не вистачає у підготовці соціальних працівників для роботи в інклюзивній освіті? *(можна обрати кілька варіантів)*

- Поглибленої практичної підготовки
- Дисциплін, спрямованих на роботу з особами з інвалідністю
- Психолого-педагогічних основ інклюзії
- Методичних рекомендацій щодо організації інклюзивного простору
- Інше (вкажіть) _____

3. Чи достатньо у Вашому закладі вищої освіти можливостей для практичної підготовки студентів до роботи в інклюзивному середовищі?

- Так, є всі необхідні бази практики та співпраця з установами
- Частково, є можливості, але їх недостатньо

- Ні, студенти мають обмежений доступ до реальних інклюзивних закладів
- Важко відповісти

4. Які навички, на Вашу думку, є ключовими для соціального працівника, який працює в інклюзивному освітньому середовищі? ***(можна обрати кілька варіантів)***

- Навички комунікації та роботи з різними категоріями осіб
- Знання законодавчої бази та прав осіб з інвалідністю
- Уміння адаптувати освітній простір під потреби студентів
- Вміння надавати психологічну підтримку
- Інше (вкажіть) _____

5. Чи вважаєте Ви, що навчальні програми підготовки соціальних працівників потребують оновлення з урахуванням сучасних викликів інклюзії?

- Так, вони потребують значних змін та адаптації
- Частково, необхідні лише певні коригування
- Ні, програми відповідають сучасним вимогам
- Важко відповісти